

મેક્સ. સી. હી. ગાહ એકાદશી ચોથી ચોપડીની અર્થ.

પાઠ ૧.

શહેનશાહ=મહારાજાધિ-

રાજ

સંગીન=મગજુત,

જેરાવર

પુરાતન=ધણું બુનું

ચરિત્ર=જાતાં; હેવાલ

જયેટ=મોટા

પ્રિન્સ એફ વેલ્સ=વેલ્સ

પ્રાંતનો રાજપુત્ર

ધક્કાબ=ખિતાબ

નિખાલસ=ખુલ્લા મનના

નૈકશાસ=વહાણ ચલા-

વવાની કળા

યોજના=જોડવાળું

અસંત=ધણો

તાલીમ=કેળવણી

પ્રવાસ=મુસાફરી

પ્રદક્ષિણા=ચાગરદમ

કરી વળવું તે

ચાલુ=કાચમ

પદવી=ઓહો

પ્રવીણ=માહીતગાર

નિર્ણય=ઠરાવ

કમે કમે=એક પછી એક

બાંધા=બંધારણ

નિર્માણ=નકકી

યુવરાજ=ગાદીનો વારસ

આદરસત્કાર=આવકાર;

પરોણાચાકરી

લથડવા=કમજોર થવા

રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી

પર ખેસાડવાની ક્રિયા

પાપતપ્ત=રાજવાનીનું

શહેર

આગાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ પાંચમા જયોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ?

પ્રિન્સ એફ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ
યોર્જના વડીલ બાંધું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જયોર્જને નૈકશાસની
લીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ સારી ટેવ આવી ?
પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? શહેનશાહ જયોર્જનું લગ્ન
ની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર અને કુંવરીઓ છે ?
કેનશાહ જયોર્જ હિંદમાં ક્યારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ એડવર્ડનો
સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જયોર્જને ઈંગ્લાંડમાં - રાજ્યા-
ભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે દિવસે અને
થઈ ? આપણા ધર્મ શું ?

સાર—શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જના અમલમાં આપણા જન માણનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ધણાં વર્ષ જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨.

સ્વામિભક્તિ=ધણી પર	શરણાગત=આશરે	પ્રસંગ=વખત
પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા	આવેલો	ચેત્યો=સમજ્યો
નાગર=અજમેર. એ	બાબુએ મૂક્યો=વિસારી	ક્ષેમકુશળ=સુખરૂપ
રજપુતસ્તાનમાં છે.	દીધો.	ખંજર=જમૈયો
થાણું=કચેરી	ખાસ=પોતાનો	પ્રાણ લાશિ=મારી
ધેરો બાંધ્યો=કમળે કપ્યું	વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર	નાખીશ
લગત=લગ્ન; યુદ્ધ	ગુપ્ત=છત્રી	આન=કવર
બચાવ=રક્ષણ	અપાક્રપી=પ્રપાક્રપી;	નમ્રતા=વિનય
સંજવ=આશા; ભરોસો	કતલ	મુજરો=સલામ
શરણે ગયો=તાણે થયો	જીવને જોખમે લાગશે=	વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
આશ્રય=મદદ	મરી જશે	તોડનાર
જ્યપુર=જોપુર	સોગત=સમ	ઉદાહરણ=દાખલો
મુકામ=રહેઠાણ	કુશળતા=સુખાક્રમી	નીમકદલાલ=જેનું ખા
કપટી=દગલબાજ	સમાચાર=ખબર	તેનું બહુ ચાહનાર
મુલાકાત=મેળાપ	જખ્ખો=જુલતો દીતો	જીત=ફતેહ
	અંગરખો	

સવાલ—વિનયસૌગ ક્યાંનો રાજ? વિનયસૌગને કોને હરાવ્યો? ત્યાર પછી ક્યાં ગયો? ત્યાં શું થયું? પછી ક્યાં ગયો અને શા માટે? ધસરીસૌગ ક્યાંનો રાજ? વિનયસૌગના બાપને કોણે મિતરાવ્યો હતો? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે? વિનયસૌગને ધસરીસૌગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસૌગના જાણવામાં શાથી આવી? વિનયસૌગને કેદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૦૩૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ઓધા ઓપડીના અર્થ

વિષય મટલુક : ૮૬૩ : ૩૦ : ૫૨૧

પકડતો શી રીતે બચાવ્યો ? ધસરીસોંઝે પોતાના સરદારોને કોનો દાખલો
બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી ચક્રવ્ય નહિ ?

સાર—જેનું લલુ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩.	પાયમાલ=છેક નાશ	ચાકર
સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી	અએલો હોય તેનું	ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી
નીકળેલા કુળમાં પેદા	ઉદાર=સખી	વહે તે; વહેણ
થએલો	હૃદય=અંતઃકરણ; મન	ધુંટડો=મોંમાં માય
પ્રખ્યાત=આખીઆ	પાણી પાણી=નરમ	એટલું
લગભગ=આશરે	ઝળઝળીઆં=આંખમાં	શરવીર=બહાદુર
અવતર્યો=જન્મ્યો	પાણીનું ભરાધ આવવું તે	નીમણક=મોઠવણ
રિવાજ=ધારો; રીત	ગ્રાહવણુ=તજવીજ	કામગીરી=નોકરી
જાવ=હેત	ભલે=સુખે; નિર્ભયે	વીત્યા=ગયા
ખેડક=ગાદી	આડે=વચ્ચે	દેહ=શરીર
માસ્તી=ખીક; શક	પણુ=બાધા; નિયમ	ઝળહળે=પ્રકાશે
પક્ષપાત=તરફદારી	ક્ષણુ=વેળાએ	ઉદારપણું=મોટું મન
ધકેકે=તુકસાન; હરકત	જન્મજૂમિ=જે જગામાં	ટેક=ખોલેલું પાળવું તે
ખેદ=દોલગીર	જન્મ થયો હોય તે	
યુક્તિ=તદબીર; કળા	ખીજમનદાર=સેવક;	

સવાલ—રજપુતોમાં કયું કુળ ઉંચું ગણાય છે ? માખાપનું ક્યા
છોકરાઓ પર હેત વધારે હોય છે ? રાજસોંગને બીમસોંગ માટે શું
વહેમ હતો ? બીમસોંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? બીમસોંગે પાણીનું
પ્યાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? એ છોકરામામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માખાપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજ કરવા
માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪	વેઠવો=ખમવો	નિશ્ચય=કરાર; નક્કી
ઉપવાસ અપવાસ;	વિકરાળ=વિપ્લામજી	વલણે વાયે=સવાર સભે
ભૂખ્યા રહ્યું તે	રક્તસા=દેત્રો	દ્યુન=નક્કી થયું.
કોપ=ગુના. રીસ	આગ્રહ=લડ	વનવેશ=વનમાં પડેર--
ખોળે માયું મુદ્રાશા=શરણે	અસ્થા=તામન	વાનો પાશાક
રહીશ	વિનંતી=અરવર	ધારણ કર=પડેર
આશિષ આશીર્વાદ	ચલણ=સત્તા [બળીને	મર્યા ખાત ખેલાન ચર્મ
વિભેગ=બુદ્ધ પડવું તે	તરીતરી-મનમાં બળી	તિરસ્કાર=ધિક્કાર
માનવું-કમલ કરવું	નમન ક્યું=ખે છાથ	અધર્મ=અનીતિ; પાપ
સાન્નતાન્ન=સુખરૂપ	જાણ્યા; પગે લાગ્યા	અપિ-તપસ્વી
રક્ષા બચાવ, રક્ષણ	મોંપાળ=સુપરત	વિદાય ક્રાધા=વળાવ્યા
મુગ્ધવું મનમાં બળવું	કંદમળ=કંદને મુળીઆ	મેગુદ્ધ ખેલાન
વસમાં=ધાણાં કઠણ	દ્યુ ભરાત આબ્યુ=રડવું	પ્રાણુત્યાગ ક્રાધો=મરી
આરો અનંત; છોડા	આબ્યુ	ગયા; સ્વગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા ક'ની આ ગણાય ? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો ? કુંકયાનો કોણે તિરસ્કાર ક્રાધા અને શા માટે ? રામ વનવાસ શા માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ? રામચંદ્રજી સીતા પ્રત્યે કેવું હેત લેવું જોઈએ ? હશરથ રાગની આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શા ? વનવેશ એટલે શું ?

સાર—(૧) વગર વિચાર્યું ક્રમ કરવાથી ખાછળથી પસ્તાવું પડે છે.
(૨) માઆપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫ મા	દુઃખળા=કમજોર	એન્જિન=વરાળથી
દુઃખળીઆ=બૂખથી	પેટપુર=જોઈએ તેટલું	ચાલતો સંયો
પિડાતાં માણસ	સુકાઈ=લેવાઈ	કુદરતી=ઈશ્વરે મોકલી

અંગ્રાં ઇલાકાની ભાષાની પ્રતોત્તરભાષા કાઢ્યા આના [૫]

કાયમ=ચાલુ	ઉછળો છે=ધબકે છે	ચરખી=ચામડીની અંદર
ગરમી માપવાનું યંત્ર=	અંગ=ભાગ	દરેકો ચીકણો પદાર્થ
થર્મીમીટર	સમાર=દુરસ્ત	દુરસ્ત=સાફ
ધરી=જે દાંડી પર પેંડું	તર=મલાઈ	હાર=ખારો પદાર્થ
'ફરે છે તે; આંક; આંસ	સાકર=મીઠો પદાર્થ;	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
નિરંતર=હંમેશાં; નિત્ય	ગળી ચીજ	વાની=વસ્તુ
નાડી=નાડ		પુષ્ટિ=મજબુતી; બળ

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે ? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે ? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે ? ગરમી માપવાના યંત્રનું નામ શું ? એજિન ચલાવવાને માટે શેની જરૂર છે ? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે ? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું ? ગરમી કયા પદાર્થ ખાધાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે ? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે ? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે ? હાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે ? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે ? દૂધ કરતાં પણ વધારે કાયદાકારક શું છે ?

સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે; કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.	દોષ=કપકો	જગા
આકી પાકી=કમજોર થઈ	મસાલો=તેજનો	પીલતાં=કપાસમાંથી
નિસાસા=નિવાસ	અગરીઆ=મીઠું પકવનાર	કપાસીઆ છુટા પાડતાં
અકબાર=લવારો	અગર=મીઠું પકવવાની	કંતતાં=સુતર બનાવતાં

૬ | હિંદુસ્તાનની સાઠ બુઝાળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આજ્ઞા

વણકર=વણવાતું ક્રમ	ગરજ=મતલબ	મટાડે છે
કરનાર	ગરજ સારે છે=ખોટ	સમાધાન=ગુચવણ કે
નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું	પુરી પાડે છે; તંગી	ચિંતાનું મટવું તે

સવાલ—ઝેસી થા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી? તેના મનનું સમાધાન કાણુ ને શી રીતે કીધું? સાર—(૧) દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કાઠની સાથે જુરાથ કરવી નહિ. (૨) દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.

પાઠ ૭.	બૂલીને=વીસરીને	વાંકું બોલી ધનકાર
મુખે=મોઢે	વણતોલ=ધણેજ	કરી; ના કહી
વેર્મા=નાખ્યાં	અન્યાય=ઝેરધન-સાફ	ભાળે=બુઝે
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	ફરિયાદ=ન્યાય મેળવવા
નસીબે=દૈવયોગે	ધીરીને=ઉધાર આપીને	માટે અરજ
નીચા નમી=નીચા વળી	દુઃખીઓ=હેરાન	સફગુણ=સારા ગુણ
વીણીશું=એક એક લઈશું	આખર=ધનજન	ચિંતા=ચીકર
અત્યારે=હુમણાં	પાખી=વગર; વિના	અટપટી=ગભરામણ
ગુસ્સે થઈ=રીસ કરી	ધીરેલાં=આપેલાં	અટપટી=ગુચવણભરેલી
વિપત=આપદા; દુઃખ	નવ આલે=આપે નહિ	મા'લે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭ આજ્ઞા અને કાલ.

સમજાવતી—નસીબે ખુશી થઈને રસ્તામાં ગુલાબનાં ફૂલો નાખ્યાં. તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું? ભાઈ હુમણાં, આજ્ઞને આજ્ઞ વીણી લો. (મતલબ કે ફૂલ થોડા વખતમાં 'કરમાઈ' નામ છે તેમજ સ્થરાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલાબનાં ફૂલરૂપી સ્થરાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો તે કદી ગુસ્સે થઈને બોલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો? ભાઈ કાલે,

ચાચા-ધારણનો “શુભગણિત સિક્ક” ચાર આના. [૭

કાલે, કાલે, મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થાઈ છોડી દેવું નહિ. (૨) ઉપકાર બૂલી જઈને આપણું ખરાબ કર્યું હોય, અને આપણને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? બાઈ હમણાં, આજ ને આજ. (૩) પણ ઝેર-સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જે લડવું તો ક્યારે લડવું ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઈએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? બાઈ હમણાંજ આજ ને આજ. (૫) કોઈ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું બોલે, અને સામું પણ ભુગ્યા નહિ, તો તેવા માણસ પર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ઘણાં કામો કરવાં છે, પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળે, તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? બાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોષ, અપશબ્દો, રીકર, ગભરામણ, ગુચવણ ભરેલી પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં જઈને ક્યારે આનંદથી રહે ? બાઈ ? કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નહારાં કામ માટે આવતી કાલ પર વિચાર રાખવો, મતલબ કે નહારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૮.	કેણીમેર=કંઈ તરફ	તપાસ=શોધ
અવલોકન=ખારીક તપાસ	જવાહીર=કીમતી રત્નો	સાક્ષી=સાહેબ
ખોડું=લગડું	(હીરા, માણેક, લીલમ,	ગદગદ=કંઈ તર મંતર કે
લાપ્યું=પીઠપર મુક્યું	પોખરાજ, મોતી વગેરે)	અગ્નિએળી ભરેલા
ધારી ધારીને=તાકી	ફકીર=સાંધ; મુસલમાન	ખેલ કરનાર; ઈલમી
તાકીને	સાધુ	સગ્ન=શિક્ષા
પારખ્યું=ઓળખ્યું	ઝાડ=ઝડતી; તપાસ	નવાઈ=અચરતી; અચંબો

૮] ચાચી ચાપલીના “ ટિકેટશન શિક્ષક ” ચાલે આખા

ગાદુ=પ્રભમ	લંગડું=ખોડું	વેરાય=કણ છુટા પડે
ગમ=બાળુ	અનુમાન=વિચાર કરીને	શાખાશી=ધન્યવાદ
કાણું=એક આંખ કુટેલી	અટકળ કરવી ને	ફેર=તફાવત
હોય એનું	અમણની=ગણમણ	ટેવ=મહાવરો
આપું=થોડું	અચાજ કરતી	

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં ‘કાણ મળ્યું’ ? ફકીરને ‘કેવી ટેવ હતી’ ? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોટું ? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ ? ફકીરે કોટ વિગે શી શી હકીકત કહી ? રાત્રીએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધા અવલોકન કરવાની ટેવથી શો ફાયદો ?

સાર—દરેક માણસ હરેક વસ્તુ અંગેઅર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯.	લાયકી=સાયકાત	લછ વર્તનાર
જલામણપત્ર=સિદ્ધારસના	લૂકી=સાફ કરી	કાળજીવાળો=ખતીજો
કાગળ	ગજમ=ગાદું બિઝનું	ધકકે=હડસેલો
ઉમેદવાર=આશાવાળો	અવસ્થા=સારી ગોડવણ	પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
ખોળા=શોધ; તપાસ	સ્વચ્છતા=ચાક્રખાઇ	શાંત=ધીરજવાળો
વર્તમાનપત્ર=ચાલતા	દીસી=દેખાઇ; જણાઇ	લક્ષણુ=ટેવ; આદત
વખતના સમાચારનું	વિચારવંત=સમજી	મરોડદાર=સારા વલણ
છપું; ન્યુસપેપર	સ્થિતિ=હાલત; દશા	વાળા (ખડીઓ
બંદેર ખખર=અપાવીને	વિનય=અનુગ્રાહ	રેતદાની-રેતી ભરવાનો
ખખર આપતી તે	સબ્યતા=સલુકાઇ	સાવધ=હેસિયાર
પસંદગી=તપાસ	રીતભાત=ચાલચલગત	ખુલ્લું=દેખીતું
મંદેરખાની=કૃપા; દયા	ઓળંગી=વટાવી	તોલ=પરીક્ષા; તુલના
જલામણુ=સિદ્ધારસ; વગ	ચોક્કસ=સાવધ; સંભાળ	સદગુણુ=સાસ ગુણ

સવાલ—શેઠીઆને ત્યાં કેટલાક ઉમેદવારની અરજ આવી? તેમાંથી કેટલાક પાસ થયા? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઈએ? લખાણ કેવું જોઈએ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં કયા કયા ગુણ હતા? તેની પાસે બલામણુપત્ર હતો કે નહિ?

સાર—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના બલામણુપત્ર પર આધાર ન રાખતાં તેને બેલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦:

ગુજરી ગયા=મરી ગયા
સંકટ=દુઃખ; વિટંબણા
ધરેણાંગાંઠાં=ધરેણાં વગેરે
વેચીસાડી=વેચી કે
બદલો કરી

સાધન=સાહિત્ય
સમયે=વખતે
ઉઘમે=ધંધે

નિદગીપર્યત=મરતાં સુધી

પર્યત=સુધી
ભાષણુ=મોલયું
ગુમાસ્તો=મહેતો
અદેખાઈ=ઝેર; કાના
વિરૂદ્ધ=સામું; ઉલટું
કસોટી=તોલ; પરીક્ષા
સોદો=માલ; સામાન
ભાવતાલ=કિંમતની
પગપુછ

રવારદારગી=છુપી દલાલી

કાઢવી તે
કંઠી=ઝોકમાં પહેરવાનું
સોનાનું ધરેણું
વીસરી=બૂલી
દગદર=ગરિબાઈ
ફિટાડીએ=મટાડીએ
બોધ=ઉપદેશ
સંતાન=છોકરું
મિલકત=માલમતા

વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો? તેની સ્થિતિ કેવી હતી? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઈ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ થાથી બેઠો? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો શું મળ્યો?

પાઠ ૧૧:

સંસ્કાર=દુનિયાનો વહેવાર
દરવેશ=દરતો ફકીર; એક

જગ્યાએ સ્થિર નહિ
રહેનાર ફકીર
ત્યાગ કરીને=છોડીને

તાણુ=તંગાશ; ખોટ
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો
એકાંતવાસ=એકલા

રહેવું તે	પવિત્ર=શુદ્ધ	ટોચ=શિખર
સારવાર=અરદાસ	દુરાચરણ=ખરાબ	બોળે=ભાર; વળન
આખર અવસ્થા=મર-	ચાલચલગત	કલ્યાણ=લલું
વાનો વખત	ધર્મિકપણું=ધર્મ પ્રમાણે	લટ=ખુલ્લી રીતે માર
દિલસો=ધીરજ	ચાલવું તે	મારીને લઈ લેવું તે
નામીચો=પ્રખ્યાત	અમર=અચળ; કાયમ	ફરમાન=ફુકમ
બદમાસ=હરામખોર	રસ્તો=ઉપાય; છલાજ	માથે ચઢાવી=કમુલ કરી
સંખ્યાબંધ=ધણજી	અશક્ય=નહિ બની શકે	વર્તણૂક=ચાલચલગત
ભૂટકાટ=માર મારી લૂટી	એવું	અંતે=આખરે
લેવું તે	મુશ્કેલ=કઠણ; અધરું	

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ? એ ક્યારે સુખી થયો?

સાર—આપણે બીજાના દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.

ખોટા=જુઠા	સપાટામાં આવવાથી	ચોંટી=ચળગી
અમાની=સમજણ	અરસામાં=દરમિયાનમાં	મંદવાડ=રોગ; બિમારી
વગરના	જીવ લમી આવ્યો=ચકરી	પ્રયોગ=અમુક સાધન
ધારે=માને	આવી	વડે કંઈ કરી બતાવવું
ભૂત=મરી ગયા પછી	ચપટી ચપટી=જરા જરા	તે; અખતરો
કોઈ માણસ પ્રેતરૂપ	કડક=સખત	ચીસ=બીકથી બૂમ
થાય તે	કરડી=સખત; આકરી	સોડે=પીમળે [પાડવી તે
ઝોડઅપટથી=ભૂતના	અંગારા=સળગતા કોયલા	ફાટી જાય=દૂધને ચોખ્ખા
	ઉધો=અવળો	જુદા પડી જાય

ઉતરી જાય=મેરવાદ લાગે | ભુક્તિથી=તદબ્ધીરથી; | મિનાશવાળી=મેજવાળી;
કસર=ખામી; મણા | યુક્તિથી | શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ?
વહેમ ટાળવાને માટે ક્યા ક્યા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો દાખલો
'આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાંધે છે ત્યારે થાળી
સાથે વાડકે ક્યા કારણથી ચોંટી જાય છે ? નજર બાંધવાથી રોગ સારો
થાય છે કે નહિ ? રોગ થાયી સારો થાય છે ? પાપડ બગડવાનું, દૂધપાક
ફાટી જવાનું, અને અથાણું બગડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩.

નજરે પડે=દેખાય

એકએક=એકાએક;

એકદમ

મૂઠું=ચોટ

જીવ=જીવાત

સળો=જીવાત; જીવડાં

અદ્યતન=દુરમનાઈ; વેર

જીવો=જૂત કાઢનાર

ઉતાર=જૂત, પ્રેત વગેરે

કાઢવા માથે ઉતારેલું

જે ધાન્ય વગેરે ચકલે

મૂકવામાં આવે છે તે

મોપાણું=પોકળ; જીઠાણું

ગ્રહણ=ખરાબ નજરની

સ્ત્રી; જૂત થએલી સ્ત્રી;

ચુડેલ

ચાળા=નિશાની

મસાણું=મુડદાં દાટવા

બાળવાની જગા

કુંડું=ગ્રાંથાં પાંદડાં વગરના

ઉભેલા આડું થડ

ધડકે છે=ધબકે છે

શોરબકાર=પુમાટ

વીગત=વાત

વિખ્યાત=અખ્યાત

મંછ=ધ્વજ

મંછજૂત=મનની ધ્વજ

એજ જૂત

શંકા ગ્રહણ=વહેમ એજ

ગ્રહણ

કહેવત=કહેતી

વશીકરણ=વશ કરવાની

વિદ્યા

શુકન=ધાર્યું થવાના ચિહ્ન

અપશુકન=નકારા શુકન

ફાસકરસ=હવા લાગવાથી

તરત સળગી જાઉં એવો

પદાર્થ

સમજીતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળાઈ ખસી ગયું,

ને સહેજ અવાજ થયો. તે સાંભળીને કુતરું બસવા લાગ્યું, તેથી ત્યાં
ધણા માણસો એકઠાં થયાં અને ધણોજ અવાજ થયો. તેમાં કોઈ માણસ

ફરે છે કે મેં ચેર નાસતો જોયો; એવી ખોટી વાતને લોકો લગ્યાવીને પ્રખ્યાત કરે છે. અર્થમાં ફરે છે કે આઈઓ વડેમની વાતો એવી હોય છે:

સવાલ—આડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કાંઈવાય? આડ મૂળમાંથી એકએક શા કારણથી પડી ગય છે? બુવા લોક મૂઠ ઉતારવાને ક્યો પ્રયાગ કર છે? ઝંરાંઓ શા કારણથી ધૂણે છે? મસાણુ કાંઈ ભડકા ક્યા કારણથી દેખાય છે? શરદરમાં કે ગામમાં ભડકા શા માટે નથી દેખાતા? તમે વડેમને ખરા માનો છો કે ખોટા? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણુ સમજાવો. વશીકરણુ એ શું છે? શુકત એ શું છે?

સાર—કાઈપણુ જનનો વડેમ રાખવો નહિ વડેમ રાખવાથી શરીરમાં એવેની થાય છે, અને તેથી રોગ આવે છે.

પાઠ ૨૪.

તાગ=છંડો; અંત
અપાર-પાર વગરનું
વાવાઝોટું=પવનનું તોફાન
તૂટી પડેશ=નીચે પડેશ
કટક=કડકાક; ગડગડન
ચિસઈ=ફાટી
ભયંકર=બિડામણ
ખનાવ=પ્રસંગ
અતિગ્રષ્ટિ=ધણે વરસાદ
કરાં=ખેર જેવાં પાણીનાં
ખખાએલાં દીપાં
હિમ=ધણી દાઢ

ધરતીકંપ=જમીનનું
હાડવું તે
જ્વળામુખી=જળતો
પહાડ
આતંદકારી=ખુશકરક
મંદ મંદ=ધીમે ધીમે
નિરંતર=હંમેશાં
માફક=અનુકૂળ
અહભુત=નવાઈ જેવું
ચમત્કારી=નવાઈ જેવું
દિંગ=તાબુખ
દિંગ થઈ જઈએ છીએ=
અછલ કહ્યું કરતી નથી

છેવટ=આખર
અનંત=પાર વગરના
ઘોડા=મોટી છોળો; મોજા
મોજાં ઉતરી ગય=ઘોટ
થાય
છયા=પડછાયો; ઝોળો
સ્વપ્નવશ=સ્વપ્નાં આવે
એવી સ્થિતિમાં પડેલા
આત્મા=જીવ
ખોળીઆમાં=શરીરમાં
લક્ષ્મીત=ખીકથી ખીધેલા

સુરત જિલ્લાના “જ્ઞાનોદ્ધાર શિક્ષક” ગણેશ આના. [૧૪]

સમસ્યા—આપણે શું કરવાનું છે? તારા કેટલા છે? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના? મોટા છે તો તારા શા કારણથી દેખાય છે? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ? વીજળી શું છે? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે? સ્વપ્ન એ શું છે?

પાઠ ૧૫.

સત્તા= બળ; શક્તિ
વિસાતમાં=ગણતરીમાં
અમલ=હુકમ
ઈન્દ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન
અને કર્મ થાય છે તે.
(જ્ઞાનેન્દ્રિય પાંચ છે.
આંખ, કાન, નાક, જીભ,
ચામડી. કર્મેન્દ્રિય પાંચ
છે. મોં, હાથ, પગ,
ઉપરથ, ગુદા.)

બ્રહ્માંડ=વિશ્વ; બધી
દુનિયા જેમાં છે
તે જાળ
સમર્થ=જેરાવર
કાર્યો=ક્રમ
વ્યાપી=ફેલાએલો
સર્વશક્તિમાન=જે બધું
કરી શકે તે
સર્વવ્યાપી=બધે ફેલાયેલો
હોય તે
સર્વજ્ઞ=બધું જાણનાર

આપોઆપ=પોતાની મેળે.
અમુક=હરેક; ચોક્કસ
આધારે=આસરે
હેતુ=મતલબ
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે
ન્યાયી=ઈન્સાફી
દયાળુ=દયાવાળો
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
સોસવું=અમલું
પાપ=ઈશ્વરની આજ્ઞાથી
ઉલટું કરવું તે

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોના અનુભવ આપણને શાથી થાય છે? ઈન્દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને તે કઈ કઈ? આ જગતની રચના કોણે ધરી છે? પરમેશ્વરને મોટો અને જેરાવર શાથી સમજાવો. પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ શાથી કહેવાય છે? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ, દયાળુ છે તે તમે શાથી કહો છો. પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય? પાપ એટલે શું? ઈશ્વરી નિયમો પાળવાથી શા ફાયદો?

સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપી, સર્વશક્તિમાન, સર્વમા, સમર્થ, સ્વધી,
આચાર્ય ને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર
નિસાસો=આશા ભંગ
થયેથી 'જીવને જે
અક્રમામણુ' થાય છે તે
વિસામે=વિચારે
કેરો=નો
રાજાઓ=રાજા
રાજાન=રાજા
નરપતિ=રાજા
સાંભળો=સાંભળો
પૃથ્વીપતિ=જગપતિ; રાજા
હૈડે=હૈયામાં
ન માય=લેવાય નહિ
ધારો=રાખો
પ્રભ=રૈયત
ઉદર=પેટ
મેહુ=વરસાદ; મેધ
માગ્યા મેહુ=જોઈતો
વરસાદ
તમેદેશ=તમારા મુલકમાં

વેશ=દેખાવ
લીલા=આભાદ
લીલા રાજ=આભાદ રાજ
ભોગવો=ચક્ષુવો
સોય=તે
વચન=બોલ
સધીર=ધીરજવાળાં
નયણું=આંખોએ
નયણું વહે અતિ નિર=
આંખમાંથી ધણું
આંસુ પડે
વદે=બોલે
રદે=મનમાં
ટાળો=મટાડો
દયાળ=દયાળુ
સંચર્યો=ગયો
મદમતિ=મુર્ખાઈ
પરવરી=ચાલી; નીકળી
અપરાધ=ગુનો
મંદમતિ=ઓછી અક્ષલ
દુલબ્યો=નારાજ કરીધો

સાધ=સાધુ; સજ્જન
પરહુયાં=તજ્યા
ગૂઢ=ખિચોખિચ; ઘાડું
વિકરાળ=ભયંકર; બીક
લાગે એવું
કિરાણુ=સીધી લીટીમાં
પડતો પ્રકાશ
સંચર્યું=ગયું
નીરાખું=જેઠું
અજસુત=નારદ; બ્રહ્માનો
પુત્ર
બૂપત લણી=રાજા પ્રત્યે
કુળ=વંશ
નગર=શહેર
અવાસ=રહેઠાણુ
નિશદિન=રાત દહાડો
ચરણે ચાંપી=પગે દાખી
નીરખે=જુએ
તન=શરીર
સફળ હવો=સાર્થક થયો
તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ઉત્તાનપાદ રાજા ને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે હે રાજા ! તું પોતે દુનિયાનો માલીક છે, તો પછી તમને શું દુઃખ છે ? નારદ ઋષિ કહે છે, કે હે ! રાજા, તમે સાંભળો. તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈયામાં શ્વાસ પણ માતો નથી !

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો. તમારા દેશમાં જોવો જોઈએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો ! (૧) તે આખાદ રાજા ભોગવો. તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ! એવાં ધીરજ આપનારાં વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ધણું આંસુ પડે છે. (૨) રાજા કહે છે, કે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે, માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુખાંધ કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો. મેં ઓછી ભુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્રનું મન નારાજ કર્યું, એવો મેં ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે, કે ખિચોખિચ બિહામણું જંગલ હશે ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનું મોં ધણું ક્રોધાળ છે, એટલે જે ધણો નાબુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે ?) મારું બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો કે જેથી એક વાર છોકરાને મારી નજરે જોઉં, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે. જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ

૧૬] ગુજરાતની સાંસ્કૃતિક અને સાહિત્યિક ઇતિહાસ.

જન્મ્યો છે, તે શહેરને અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે. જે માણસને ધ્રુવની સાબળ છે, તેને પણ ધન્ય છે. ધ્રુવ ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજ્યાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) ચત દહાડે ધ્રુવજ્ઞતા દર્શાવ કર છે, તે પક્ષીને અને જંગલને ધન્ય છે, શ્રેયશાળ! તારે જીવ્યું સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતે પેઠી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૧૭.

આગમોટ=વરણથીઆલતું	ગાળકું=મોટું કાણું	સાહસ=અવિચારી ક્રમ
મોટું વડાણ; સ્ટીમર	કપ્તાન=વડાણ કે આ-	કેલ=સહ ચલાવવાનો
વિલાયત=ઈંગ્લાંડ	ગમોટનો પડો અમલદાર	થાંભલો
ખાસ=બુદ્ધિ	પીર=બાલકુર	જળાયર=પાણીમાં
ખલાસી=વડાણ પાંકનાર	અવકાશ=વખત	રહેનાર
એકંદરે=અધુ મળીને	ગડબડટ=જુમાટ;	અસંખ્યવખતે
બરહરીએ=હરીઆની	શેરબંદાર	ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય
અધવચે; હરીઆની	પકથમ=એક વાજીમ	અમર=કાયમ; અચળ
વચેવચે	તુતક=આગમોટના	માદગીરી=તામના
મુસાફરી=સફર	આમલો ઉપલો ભાગ	ફરમાન=હુકમ
હંકારવામાં=ચલાવવામાં	૬૬ મનથી=પાકા	કાર્તિસ્તંભ=યાદગીરી
સપાટી=ઉપલો ભાગ	વિચારથી	રહેવાને માટે ઉભો
ખડક=પાણીમાં ઢંકાઈ	અડખડટ=અકવાટ	કરેલો ચણુતરનો
		થાંભલો

સવાલ—આગમોટ નજીક આવી પહોંચી એટલામાં શું થયું? કપ્તાને અને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું? કેટલાં ખચ્યાં? જળાયર પાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇનું નામ શાથી અમર રહ્યું? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.

ફરતો=ચોગરદમ
કોટ=છેથી બાંધેલી ઉંચી
બાડી મજબુત દિવાલ
કબેજા=હોશિયાર
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ
કે સક્ષાત
સુલતાન=મુસલમાન
રાગ; પાદશાહ

અગત્ય તરેહનો=નવાઇ
જેવો
દહાકાના અંતે=સાંજે
ચલુતર=ચલુવાનું કામ
બેદ=ધુપી વાત; ભરમ
હીકમત=બુગતી; તદખીર;
ચતુરાઈ ભરેલો ખેલ
ખેડકે=મુકામે
ઇલમ=ગદુ

બેશક=નક્કી; જરૂર
આજુબ=કાલાવાલા
અળી=નાજવાવાળી
લોટી
ઇલમી=ગદુગર; મંત્ર
જંત્ર ગળનાર.
નિર્ભય=ભય વિનાનું
સ્થાનક=કેકાણું; જગા
કમુલાત=વચન; કાલ

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ?
કોટ બંધાતો હતો તે પાછો શા કારણથી ઉખડી જતો હતો ? ઉખડી
જવાનું કારણ સુલતાનના જણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કયું ?
માણિકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે ?

પાઠ ૧૯.

પ્રમાણિક=વાજબી રીતે
ચાલનાર
કંટાળો=તિરસ્કાર; તાસ
નામું કામું=લેવડેવડનો
હિસાબ
આડું અવળું=ખરૂં ખોટું
બ્યાજવટાવ=બ્યાજ વખેરે
વટાવ=ખોટાને બદલે કંઈ
પણ રકમ લેવી કે

આપવી તે
દફતર=હિસાબના ચોપડા
ખિન્ન=દુઃખી; દીલગીર
સદ્બુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ
તક્કળ=તરતજ
કુલાતો=ખુશ થતો
ખોળ=શોષ; તપાસ
અખે=એ; અત્યા
ખનીઆ=વાણીઆ
ચલ ખે=ચાલ

ખતા=દેખાડ
કીધર=ક્યાં
અનાકાની=હા ના
મિગળ ગયો=ગુસ્સે થયો
ફેરવી તોળવાલ ફેરવ
જસકુ=જેને
દો=ખે
પાગળ=મૂર્ખ
કરતો ફરતો=કારભારી
સાખ=આખર

૧૮] પાંચમી ચોપડીના અર્થ આલેખાના.

સવાલ—જનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો દિસાખ કેવી રીતે ગયો ? થોડી વાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો ને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીઝો વાણીઆને મુકાને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કઠી મૂક્યા ? શેઠની સાખ શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને ઠગાઈનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—(૧) ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. (૨) મસ્કરી કરવી નહિ. (૩) હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦	નકશો=ગામ કે દેશનો ચીતરેલો નમુનો	વંકાવું=મેળ ન રાખવો
ખરું કામ=વ્યાજખી કામ	મસ્કરી=મગ્નક	શરમ=માન; સહે
છતી ચલાવનાર=હિંમત કરનાર	નિંદા=કોઈનું બુકું	હાંસી=મગ્નક; મસ્કરી
કાને=સાભળવામાં	બોલવું તે	ખપ=અસર
આર=જમરડાની નીચે	મોઢું ઉતરી ગુએલું=	ચાલે=છલ્છે
લોઢાની પાતળી સળી	અંખવાએલો	ચાલ=રીતભાત; વર્તણુક
હોય છે તે	કમુર=ગુનો; ચૂક	કજીઓ=ટટી
		દુર્મણુ=અનીતિ

સવાલ—જ્યાનંદને જીવણરામ, ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જ્યાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યા ?

સાર—(૧) વાજખી રીતે ચાલવું. (૨) ખરી વાતમાં કોઈની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.	સ્તાનમાં શહેર છે.]	ઠાર મારવું=જીવ લેવો
વિક્રમાજીત=જીતાય નહિ	જંદ=નહારી ટેવ	ધાવ=ધવરાવનાર બાઈ
એવો વિક્રમ	વ્યવસ્થા=ગોઠવણ	દાવો=હાક
અજીત=જીતાય નહિ એવો	પટાવતો=રાજના મુખ્ય	રજવાસ=રાણીઓને રહે-
મેવાડ=ઉદેપુર; [રજપુત	સરદારો	વાની જગા; જનાનખાનું

એજવા=કરવા	કદપાંત=ધણું રડયું	રક્ષણ=સંભાળ
બાળહત્યા=બાળકને	કકળયું તે; રડારોળ	જીવ્યું=જિંદગી
મારી નાખ્યું તે	રાજભક્ત=વકાદાર;	સાર્થક=સફળ
નિર્દોષ=ખીન ગુનેગાર;	પોતાના રાજ કે રાજનું	સર્વસ્વ=સમગ્રી માલમત,
અપરાધ વિનાનો	હામેશાં રડું તાકે અને	સુપરત=સોંપણું
દયાળનક=દયા ઉપજાવે	કરે એવી	ચર્યાય=ફેલાય; પ્રસરે
એવા	કાસ=ગાઉ	પરિજામ=ફળા; છેવટ
હૃદય પીગળ્યું=દયા આવી	હળમ=વાળાંદ; રાત	હૃદવાળી=આખર કરી
ધાતકી=કૂર; નિર્દય	આસરો=મદદ; સહાયતા	પન્નુ=પાનું; એકે જાતનું
વર્ણન=ખ્યાન; હકીકત	ભાળ=ખબર પતો	રત્ન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો? ઉદેસીંગ કોનો છેકરો? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાયું? ઉદેસીંગનો અચાવ કેવી રીતે થયો? પત્તાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું? સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણપૂર્વક બળવરી અને તે બળવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨	પત્થર	મેાતને શરણે ગયા=મરી
હક્ષાકો=ધણા જિંદગી,	નિશ્ચે=નકકી; નિરધાર	ગયા
એજન્સિ અને સંસ્થાન	અચવાના=ઉગારવાના	આજીજી=કાલાવાલા
મળીને થએલો ગવ-	છરાદો=મનસુખો	રાહ=વાટ; વાર
નરના તાઆનો ભાગ	નીમ્યો=નીમણક	શિર=માથું
સૈકો=સો વરસનો કાળ	યુક્તિ=તદખીર; કળા;	એકલદોકલ=એકલો
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર	હિકમત	ચિંતા=શીકર; ધાસ્તી
ગંદલત=મેપરવા	સંખ્યા=ગણતરી	જાતી ભરાઇ આવી=
ખડક=પાણીમાં ઢંકાયેલો	માન્ય રાખી=કમુલ કરી	રડયું આવ્યું

ઉતાર=જસાળ	ખાત્રી=વળગી	ધર્મ=કરજ
કમ્બલ કમ્બુ=માન્ય	આગ્રહ=તરહ; કાલાવાલા	ખધુ ધર્મ=ભાષ તરીકેની
સંસાર માંડ્યો નથી=	છક=દિંગ; ચક્રિત	કરજ
ઘેરી પરખ્યો નથી	હડશેલી મુકયો=ધકકો	સહીસલામત=સુખરૂપ
કોડ=લોંસ; ઉમંગ	મારી ફેંકા દીધી	અડચણ વગર
નિયમ=રાવ	ખધુ=ભાષ	ચોજના=ગોઠવણ

સવાલ--જોવા ક્યાં છે ? જોવામાં લાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોર્ટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવામાં ? વડાળુ શાથી ખડક સાથે અથગ્રયુ ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કોનાં શુ ચોજના કરી ? ચોથા ચિટ્ટીમાં 'કોનું' નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ ? નહિ પડવાનું ક્રરણ શુ ? એના ભાઈને પડવાની રગ શા માટે આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર--ભાઈઓએ એક ખોજન પર કેન સખનું નેત્રિએ.

પાઠ ૨૩	કલંક=એળ; બટો; ડાલ	આહમ; ગોકળઆહમ;
ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ	અનેક=એકથી વધારે;	કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ.
શીખવાની નિશાળ	ધણા	અદેખાઈ=ધર્મી વેર;
ચિત્ર=છબી	ગપો=ભુડી વાતો	પચ=કાષ પણ વાતનો
ઉપરના=ઉપલા	દિન પર દિન=દરરોજ	નિવેડો કરવાને પાંચ
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ	હરિકાષ=બરોબરી	અથવા વધારે શખ્સની
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ	નકલ-ઉતારો; કોપી	મંડળી; લવાહ
તોડે=બરોબરીમાં	બળિએલ=મનમાં બળ્યા	કળા=હુન્નર, કસબ
અદેખો=ખીજનું સાઈ	કર એવો	ક્રથો=કથપના કીધી;
નેષ બળે એવો	વખોડનું=ખોડ કાઢવી	ધાર્મ
સમાન=બરોબર; જેવો	વગ્રાઈ=મોટાઈ; માન	ટાપુ=બેટ
કીર્તિ=આબર; માન	જન્માષ્ટમી=આવણુ વૃ	ખાળા=છોકરી

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રસ્તોત્તરભાષા ઠા. આના [૨૨]

સાંખી=ખમી; સહન કરી	પીછી છુપી ન રહે=	માટે
શોભા=ખુબસુરતી	ક્રમ જણાઇ આવે	અભિપ્રાય=વિચાર; મન
શાંત થયું=નિરાંત વળી	ઠરાવ=નિશ્ચય	નિરાશ=નાઉમેદ
દશ્ય=હાલ; વલે	ચિત્રકાર=ચિતારો	વીલે મોઢે=ફિકકે ચહેરે;
રૂખરૂ=હજુર	બેદરકારી=બેપરવા	ઝંખવાણો પડીને
પીછી=ચીતરવાની ક્લમ	ઉત્તેજન=પુષ્ટિ; મદદ	અદેખાઇનું મોં બાળો=
છુપી=ખની; ગુપ્ત	ઉત્તેજન દાખલ=ઉત્તેજન	અદેખાઇ ન કરો.

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું? એની હોશિયારી જોઈ કોણ અદેખાઇ કરતું અને કોણ તેની બરોબરી કરવા પ્રયત્ન કરતું? ત્રિભુવનની આખરેને કલકે લગાડવાને માટે કોણે શું યોજના કાઢી? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો? ચિત્રશાળામાં શી નાહર ખબર ચોઢેલી હતી? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહનાં ચિત્ર કાઢ્યાં? કોનું ચિત્ર સૌથી સારું હતું? ઇનામ કોને મળ્યું? એ ઇનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો?

સાર—જે પોતાનું લહું ચાહતા હોય તેમણે હંમેશાં હરિકાઈ કરવી પણ અદેખાઈ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૪.

સુવાક્ય=સારૂં વચન;

સારી વાણી

સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ

સદૈવ=હંમેશાં; નિત્ય

વાધે=વધે; થાય

કુવાક્ય=નહારૂં વચન;

નકરી વાણી

લાધે=મળે; થાય

વિવેક=સત્તુકાઈ; ઝઢાપણ;

સારા નરસાનો વિચાર

આણી=લાવી

યાર=મિત્ર; ભાઈ

ઉચાર=બોલ

વિશ્વ=દુનિયા; જગત

વખાણે=તારીફ કરે;

સ્તુતિ કરે; માન આપે

૨૨] હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રત્યોત્તરભાષા ૪ આના.

કીર્તિ=આખર	અમલ્ય=કીમતી; જેની	ગોળી
જનો=માણસો	કિંમત ન થઈ શકે તે	છેદ=ધા; જખમ
પડે=હલકે દરબર ઉતરે;	મૂલ=કિંમત	મુઝે=માલમ પડે
ગરિબાદમાં આવે;	લગાર=થોડી	રઝે=મટે; સારો થાય;
પડતી થાય	પળી=ચાંગળું	નરી ચામડી આવે
ચડે=મોટે દરબર આવે;	રે=અરે	કોઈ=મોટી બરણી
સુખી થાય; ચડતી થાય	માનવી=માણસ	મટે=સારી થાય
વડે=થી; થકી	વેણુ=શબ્દ; બોલ	તોપ તણુ=તોપનો
અગત=લોક; રેયન	વેણુ મૂકયું=શબ્દ બોલ્યા	ભડકા=અવાજો
પાળે=પાંપ	ગળાય=ગળી જવાય	હવા વિષે=હવામાં
ધૂડ=ધુવડ	થૂકયું=થૂકલું	હડકા=સપાટાખંધ
ઉચારનું=બોલનું	વિમાસરો=પસ્તાઓ;	તાણી=ખેંચી
ભલી=સારી	દાલગીર થશે	વદો=ખોલો
ભલાઈ=ભલમનસાધ	હાણી=નુકસાન; ખરાબી;	વણુસે=ખગડે
થુરાઈ=નકારાપણું; વેર.	પાયમાલી; હાનિ	ભાર નોલ=માન; આખર;
દુરમનાવટ	ખરા=ખંદુકમાં ભરવાની	વકર

પાઠ ૨૪ વિચારીને બોલવા વિષે.

સમજીતી—સારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે, નકારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કળુઓ થાય છે; માટે હે! ભાઈ મનમાં જરા સહુકારી લાગીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારું વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે. પણ નકારું વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આખર ગળે નહિ. આણીની પડતી અને ચડતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે! ભાઈ જે બોલ નુબોલો તે વિચારી બોલો. (૨) જુઓ લોકો પોતાને ઘેર પોપટ પાળે છે, પણ ધુવડ

શોધા ધારણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૨૩

પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિતે સ્થિત થકતું નથી; એજ બોલનું કારણ બાળુ. માટે (૩) સારી જીભથી (સારું બોલીને) ભાઈ લલમન-સાઈ મેળવ. નહારી જીભથી (નહારું બોલવાથી) લોકા નહારું બોલે છે. પછી તે ગરીબ હોઈ કે રાજનો છોકરો હોય, કે રાણી હોય તોપણ લોકા નહારું બોલે છે. માટે ૦ (૪) સારું વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે, પણ નહારું વાક્ય : બોલવાથી કાઈ ચાંગળું પાણી પણ નહિ પાય; માટે ૦ (૫) અરે માણસ તું મોટેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે ચુંકેલું ચુંક ફરીથી ગણાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જે એવી વાણી હશે તો પસ્તાશો અને નુકસાન થશે. માટે ૦ (૬) છરાના ધાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નહારા વાક્યનો ધા કદી રૂઝતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી) જેમ કાચની કોઠી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ. માટે ૦ (૭) સારો કે નહારો તોપનો અવાજ હવામાં સપાટાયાં ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકાય! મનઝગ્ય કે ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે ૦ (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો તો કામ કદી પણ બગડે નહિ. દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ ભાર વધાર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

<p>પાઠ ૨૫. પરિણામ=છેવટ; ફળ ફરી=ધેન ચઢે એવો; માદક અસર=ફળ; પરિણામ</p>	<p>પ્રમાણ=માપ તદ્દન=ખીલકુલ અશકત=શક્તિ વગરનું; કમજોર વ્યસની=ટેવવાળો</p>	<p>મુશ્કેલ=અઘરું. સુસ્તી=એચેની; આળસ રસ્તો=ઉપાય; છલાજ વપરાશ=વાપર; ઉપયોગ કસુબો=અશીલુનું પાણી</p>
--	--	--

૨૪] ચાથી ચાપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

રિવાજ=ધારો	લગીની નળી	તંદુરસ્તી=સુખાકરી
શાન્તિ=જનન	ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠી સરસ; શ્રેષ્ઠ	અર્થ=મના; મનાઇ
પ્રસંગીએ=વખતે	અંશ=ભાગ	ચોકી=પહેરો; તપાસ
જુરસી=જોમ; જોર	પાસ=અસર	ઈગરો=પરવાના; પર-
હૃદય=લોહીની ટાંકા	અકળ=કવખતે	વાનગી: કંટાકટ
શાન્તતંતુ=મગજને ખબર	સેવન=ક્રમમાં લેવું તે	ઈગરદાર=ઈગરો
પહેંચાડનારા તાંતજી	સંભાળ=ખરદાસ	રાખનાર; કંટાકટર
આંતરદું=પેટના ડાખા	છૂટથી=મરજી મુજબ	બદી=દુરાચરણ; ખરાબ
છેડથી તે ગાંડની કુલો	ખલેલ=હરકત; અડચણ	ટેવ

સવાલ-અરીજી એ કેવો પદાર્થ છે? અરીજી ખાવાથી શું શું નુકસાન થાય છે? અસવના વખતમાં અરીજી ખાવાની ટેવ કેવી રીતે પડતી હતી? ધરણ માણસો શું સમજીને અરીજી ખાય છે? બાળાગોળી આપવાથી શું નુકસાન? ક્યા વર્ગની સ્ત્રીઓ અરીજીનો ઉપયોગ કરે છે? સ્ત્રીઓ બાળકને શા માટે અરીજી ખવડાવે છે? અરીજીથી થતું નુકસાન અટકાવવા માટે સરકારે ક્યા ક્યા ઉપાયો લીધા છે? સાર—અરીજી ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ.

પાઠ ૨૬.	વ્યાધ=વાધ	બોચી=ગરદન
સંન્યાસી=શ્રાદ્ધજી સાધુ	ચર્મ=ચામડું	એકએક=ઓચિંતો;
થએત્રો હોય તે	વ્યાધચર્મ=વાધનું ચામડું	એકદમ
પ્રવાસ=મુસાફરીએ	આરામ=વિસામો	ગરબડટ=શોરબકાર
સંખ્યાકળ=સાંજ	રાજવાડો=રાજ કુટુંબને	સ્વામીજી=મુરખમીજી
નગર=શહેર	રહેવાની જગા	મુકામ=વાસ
સરકારવાડો=રાજ કુટુંબને	શાન=સમજ; અકલ	પરંતુ તોપણ
ખને રહેવાની જગા	માર્ગે=રસ્તે	ઈશ્વરકૃપાથી=પરમેશ્વરની

મહેરબાનીથી	અત્રે=અહીંઆ	આસન=પાથરાજું
સવાલ જવાબ=વાદવિવાદ	સ્થિર=કાયમ; અચળ	રાતવાસો=રાતના મુકામ
સંબંધ=બાબત; વિષે	બેદ=તફાવત; ફેર ફરક	કરવો તે
સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો? સરકારવાડને શું સમજ મુકામ કીધા? સંન્યાસી રાજવાડને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો?		
સર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.		
પાઠ ૨૭.	વાત વાંચનાર	ઉદાસ થયા
નગરચર્યા=નગરના	કથા=કથિર સંબંધી	વતન=ગમીર
લોકોમાં ચાલતી વાત	વારતા	હક=માલકી; દાવો
વેશ=પોશાક	પ્રલાયો=મગરર થયો	દસ્તાવેજ=ખત; લખત
અચ્છે હો=સારા છે	વાણી=બોલવું; બાપણ	ગંગીર=ઈનામમાં મળેલી
અખે=એ	રસ=લહેજત; મિદાશ	જમીન
તેરા ચલે=તાઈ ચાલે	ઝાતા=કથા સાંભળનારા	જપત=કપજ
માર પ્રલીઓ=મારી	લોકો	બંદનવાજ=ગુલાબ પર
નાખજે	આંસુ ધારા વહે છે=રડે છે	મહેરબાની કરનાર
પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો	બાવિક=અદાળુ; આરથા-	તાંબાપતરા=તાંબાપત્ર
બોધ કરનાર	વળાં	પ્રસન્ન=ખુશ
ઉપદેશ=બોધ; શિખામણ	કામળ=નાભુક	પ્રથમ કરી આપ્યું=
બાપણુ=બાપ્યાન	શીકા પડી ગયા=જાંબા	બહાલ રાખ્યું; મંજુર
પુરાણી=કથિર સંબંધી	પડ્યા; મોં ઉતરી ગયું;	કીધું; કમુલ રાખ્યું.

સવાલ—અકબર સાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું? રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઈએ? પુરાણી શાથી પ્રલાયો? પાછળથી પુરાણી શીકા કેમ પડ્યો? રાજાએ દેશાઈની ગંગીર શા માટે કમુલ રાખી?

સર—રાજાએ અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઈએ.

પાઠ ૨૮.	સતી=સદગુણી સ્ત્રી	સા'ય=મદદ
દુઃખ=આપદા; સંકટ	સ્વામી=ધણી	અર્થ=કામ
આણીએ=લાવીએ	હરી ગયો=છતી રીતે	સરશે=થશે
મટ=શરીરકપાં ધડા	લભ ગયો	બીડ=સંકટ; આપદા
ધડીઆ=મનાવ્યાં	મસ્તક=માથાં	સમયાં=સંભાર્યાં
ટાળ્યાં=મટાડ્યાં	છેદાર્ધ=કપાર્ધ	અંતરંગમી=મનની વાત
નવટળે=મટે નહિ	લુટાણી=લુટાર્ધ	જળનુનાર; પરમેશ્વર
રહુનાથજી=પરમેશ્વર	સનવાદીઓ=સાચું	લાવટ=દુઃખ; જંગળ;
જડીયાં=વળગાડ્યાં	બોલનારો	આપદા
લખ્યાં=લટક્યાં; રખડ્ય	નીચ=હલકા	બૂધરે=પૃથ્વી ધારણ
બોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં; ગાવ્યાં	હરિને=પરમેશ્વરને	કરનારે; પરમેશ્વરે
નિદ્રા=ઊંઘ	લજ્જે=લજ્જા કરો	

પાઠ ૨૭. સુખદુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સમજુતી—સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવા નહિ. કારણ કે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોઈનું મટાડેલું મટતું નથી, કારણ કે ઇશ્વરે વળગાડેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવા નહિ. (૧) નળરાગ જોવા મરદ નથી. તે દમયાંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જેઓ અર્ધ વસ્ત્રે જ્યાં આનાજ તે પાણી મળે નહિ એવાં જંગલમાં રખડ્યા, માટે (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઈઓ કે જેને ટ્રોપદી સ્ત્રી હતી, તેમણે પણ આર વરસ વનવાસ વેડ્યો, અને કોઈ દેવસ સુખે જોઈયા નહિ, માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ, કે જેના રામજી ધણી હતા, તે સતીને રાવણ લખ ગયો, તેથી સતી ધણું દુઃખ પામી, માટે (૪) રાવણ જેવા રાગ જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી; તે રાવણના દશ માથા કપાર્ધ ગયાં ને બધી લોકા લુટાઈ ગઈ, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર

રાજ સત્તવાદી હતો અને તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મળુરી કરી) એવાં તેને ઘણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે (૭) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ઘણી મદદ કરી હતી, તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો, તે મદદ કરશેજ; માટે (૭) દરેકને જગ્યાએ આપણા પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કરીયા ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ઘણીએ-ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણ) તેઓની આપણા ટાળી હતી. માટે (૮)

પાઠ ૨૯.

જિંદગી સુધી=મરતાં સુધી

સોદો=માલ

ભટકતો=રખડતો

બાવ=કિંમત; મૂલ્ય

રકમક=તકરાર

મજલ=મુશ્કારી

હેરાન=દુઃખી

ઘણે રસ્તે=ઘણે ડેકાણે

ખંદર=નદી કે દરીઆ

કિનારે આવેલું શહેર

કે જ્યાંથી ઘણો માલ

વહાણ વાટે આવજન

થતો હોય તે

રાન=જંગલ

પડપુછ=તપાસ

મફત=વગર પૈસે

ટંગાઈ=લટકાઈ

પાઠ ૩૦.

સોદાગર=વેપારી

લાગલુંજ=તરતજ

તાલ=દાવ; લાગ

ઝિલાતો=ખમાતો; વેદાતો

ગરાસીઓ=ધનામી

જમીનવાળો રજપુત

કરગરીને=કાલાવાલા

કરીન; આજીજ કરીને

પછપ્રયા=અફળાયા

અતિશય=ઘણોજ

લોભે લક્ષણુ નય=

લોભ કરવાથી સારા

ગુણ નાશ પામે

સરિતા=નદી

નીર=પાણી

સિંધુ=દરીઓ

સમાય=સમાવેશ થાય

પૂર્ણ=પુરું

નવ=નહિ

તૃપ્તિ=સંતોષ

તણી=ની; જાદી વિભા-

કિતનો પ્રત્યય

આશા=આશ

અંતરમાં=મનમાં

જામે=ફેલાય; થાય

જગદીશ=જગતના

ઘણીએ; પરમેશ્વરે

કરણા=મહેરબાની; મહેર

ઘટતું=લાયક

જીતું=સીલકમાંનું

પાસનું=પાસેનું

ખાય છે=ગુમાવે છે

સમજુતી—યશી નદાઓનું પાણી દરીઆમાં સમાઈ જાય છે; તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસા મળે છે તોપણ તે સતોષ પામતો નથી; તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે, તો તે દસ મળવાની આશા રાખે છે. જેને જે લાયક લેવું તેને તે પરમેશ્વર અર્ધેરઆની કરીને આપેલું દેવું છે, તે જનાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં લેવું છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કાણુ જોગખતું હતું? લોભીઆએ બીજો ગામથી માલ લાવવાનો દરાવ શા માટે કાપ્યો? નાણિએર માટે ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઆ કાથી મરી ગયો?

સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૧.

પ્રતાપ રાણો=મેવાડનો

રાજા

અસલ=જુની

રાજધાની=પાટનગર

તળેડી=પહાડના મૂળ

આગળની જગા

શરો=શરવીર; બહાદુર

શરણે=તાબે

ખેદ=દાલગીરી; અકસોસ

કુળ=વંશ; ઓહાદ

કન્યા=કુંવારી છોકરી

પણુ=બાધા; નિયમ

પુરતાં=જોડાએ તેડલાં

સાધન=સાહિત્ય

આરંભી=શરૂ કરી

પરાક્રમ=બહાદુરી

સેના=લશ્કર; ફોજ

તજવીજ=તપાસ

છુપે છુપે=છને છને

તૂટી પડતો=એકદમ

હલો કરતો

ખૂટતાં=ઓછાં થતાં

ગુફા=ખખોલ

ધાસ્તી=શીકર; ખીક

ટળવળતા=ટળવળાટ

કરતા

લાણું=જમવા માટે

પીરસેલી ઘાળી

ધીરજ=સામુરી; શાંતિ

દુઃખની અંદર=દુઃખને

વખતે; દુઃખમાં

ગંધુસ=છુપી તપાસ

રાખનાર; બાતમીદાર

ઠાક=ભપકો

જળવી=સાચવી

દરજગન=ઓહા

લહાણું=કંઈ વહેંચવું તે

ધન્ય=શાબાશ

અંધકાર=પુસ્તક બનાવ-

નાર

દોહત=પુંજી

મુક્ત જિજ્ઞાસો "બુદ્ધિજીવિશિક્ષક" ત્રણ આન્ક. [૨૬

ખાનદાન=ઉંચું કુળ	ખાતરી=ભરોસો	દેહ મુકયો=મરી ગયો
તંગી=તંગાસ; ખોટ	સોગન=કસમ [ત્યાર.	દેશદાન=દેશ લાગણી;
નિભાવ=રક્ત	સ્વતંત્ર=છુટો; આપ અખ-	સ્વદેશભિમાન

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી ખીના બની? ઉદેસીંગ ક્યાં રહેતો હતો? પ્રતાપે શું પણ લીધું? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું? પ્રતાપ ખીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો? પ્રતાપને કોણ મદદ કરી અને શા માટે? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કયું? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો? પ્રતાપને ક્યારે સતીષ થયો? ભામશાને શા માટે શાખાશી ધટે છે?

સાદ—(૧) ખેતાના કુળની અખચ સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે તેપણુ તે સહન કરવું. (૨) સ્વદેશભિમાન રાખવું.

પાઠ ઉર.	મુદત=વખત	કાશીશ=ચલન; મહેનત
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે	કાળજી=ખત; ચેટક	વહેવાર=ક્રમક્રમ
વખતસર=વખત પ્રમાણે	ભંગ થામ=તૂટે	પતરાળ=ગુસ્સો; કરડી
ચઢતી=આખાદી	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે	નજર
આધાર=આસરો	બહાના=ઓહા; નિમિત્ત	અમૂલ્ય=અણુજ કીમતી
ગોટાગો=ગરબડ	મુશ્કેલી=અડચણ	વર્તવાની=ચાલવાની
અચલ=અણી મહેનત	અણુમમતી=નપસંદ	અગત્ય=જરૂર
આરંભવું=શરૂ કરવું	બાબતો=વિષયો	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા
ખલેણ=હુકત; અડચણ	કીમતી=અમૂલ્ય	ભણવાથી
હસવેલા=નકકી કરેલા	નિયમિતપણે=મુકરર	સરતાં=સોંધાં
અધુક=એકલ	કરેલા નિયમ પ્રમાણે	અસુરા=મોડા
નાતર=અન્યથા	આરામ=વિશ્રામો	રહવાટ

૩૦] ગુજરાતની સાઠ બૂઝાળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

સવાલ—પોપણનો તથા ચઢતીનો આધાર શાના ઉપર છે ? ક્રમ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય ? બીજું ક્રમ ક્યારે શરૂ કરવું ? વાયદા પ્રમાણે ક્રમ પુરૂં કરવા માટે આપણે શું કરવું ? નિયમ પ્રમાણે ક્રમ કરવાથી શો ફાયદો ? નિયમ પ્રમાણે ક્રમ કરવામાં શું કામતી ગણવું જોઈએ ? આપણે નિશાળે મોઘ જઈએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય ખરું ? અને થાય તો તે શી રીતે ? નાનપણમાં મોઢું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાલ થાય ? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર શાથી જણવામાં આવી ? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય ?

સાર—નિયમસર અને વખતસર ક્રમ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૩.

માણ=જુનાં; પહેલાંના
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી
ગયા
સંતાન=છોકરાં
હયાત=જીવતાં
મમતી=પોતાની મરજી
પ્રમાણે ચાલનાર
પાઠશાળા=ઉંચું શાળા
આપનારી શાળા

પડે=પોતે
તરુણ-જીવાન
દાઝ=લાગણી
પરીક્ષા=તોલ; કસોટી
નોકાશાસ્ત્ર=વહાણુ
ચલાવવાની કળા
સફર=મુસાફરી
રક્ષણુ=રક્ષણુ કરનાર
મરાદતી=પુરુષને શોભે
તેવી

અટકાવ=બાધ; હરકત
છૂટ=રંગ; પરવાનગી
પંથ=ધર્મનો માર્ગ
દેવલોક પામ્યા=ગુજરી
ગયા
પ્રાર્થના=માગણી [પંથ
સંપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ;
પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
સલાહકરક=સલાહ
આપનાર

સવાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાના એલેકઝાંડ્રને ઓળખાવે. શહેનશાહ ૭ મા એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માણ શહેનશાહમાં કઈ કઈ ઉંચી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઈના

ચોર્યાસી તાલુકાનો જુગોળ શિક્ષક બેઝાના. [૩૧]

શા ધર્મ છે એ માણ શહેનશાહ શાથી જાણતા હતા ? મહારાજ એડવડ

શા તરીકે જગજહેર છે ? મહારાણી વિક્ટોરિયા શા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે ?

સાર—આપણી પાસે ધણી દોલત તથા જગીરો હોય તોપણ મોજમજને આજસમાં વખત ગુમાવવા નહિ.

પાઠ ૩૪

દીગણો=ખટકો

વરવો=મેડોળ;કદરપો

દોષ=ગુનો; વાંક; ખામી

શેખી=પતરાળ

ખોડ=ખાંપણ; ખામી

આતુર=હોંસીનો

શિષ્યો=વિદ્યાર્થીઓ

પ્રશ્ન=સવાલ

કાચર=હેરાન

મુખાર્પિ=બેવકુદાઇ

હાંસી=મગ્નક

અન્યાય=જેરછ-સાફ

લંગડો=પત્ર ખેડિયાળો

ખાડો=જેની આંખની

કીકી ત્રાંસી હોય તે

મુંગો=જેનાથી મોઢે

ખોલાય નહિ તે

અવયવો=ભાગો

ચલણ=સત્તા

ખોડ=ખાંપણ એવ

કૃતિ=કરેલું તે; કામ

રચના=ખનાવટ.

સંપૂર્ણ=પુરેપુરું

રૂપ=દેખાવ

કોશીશ=મહેનત

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો ખતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાળ પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઇએ ? મહેતાળના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મસ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજવો. કઈ વાતમાં શરમાવું અને કઈ વાતમાં ન શરમાવું ?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઇ કોઇની મસ્કરી કરવી નહિ. કારણ કે એ પરમેશ્વરની મગ્નક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૫

વિનોદી=આનંદી

મૂળ=અસલ

હાજર જવાબી=તરતજ

જવાબ આપે એવો.

વિવોહ=આનંદ

શુભી=દાંસી

વિનંતી=અરજ

વિદાય કર્યા=પાછા કાઢ્યા

બહાં પનકા=દુનિયાનું

રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ

નામદાર=પ્રખ્યાત; તામીચી

ખડકી=મોડની

બદેનવાજ=ગરીબ પર

મહેરખાતી રાખનાર

બેબદખી=અવિવેક

સડ=દિગ; છક

સવાલ—અકબર પાદશાહ ક્યારે મેરવાજખી હુકમ કરતો? ખીરખલ તે હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવાવતો? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કર્યો? શા કારણ? ખીરખલ પાસે કાણ આવ્યા? શુભી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો? પાદશાહે કંઈ કંઈ ધાનુની શુભી જોઈ? તે જોઈને પાદશાહે શું પૂછ્યું? ખીરખલે શું જવાબ દીધો? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો? સાર—દરેક માણસે વખત વિચારી કામ કરવું.

પાઠ ૩૬

કાનડી=કાનડાના રહેવાસી

દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે-

વાસી

ગુજરાતી=ગુજરાતના

રહેવાસી

કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-

વાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના

રહેવાસી

શીઆ સુન્ની=મુસલમાની

ધર્મના પંથ

મહેરો=મોનો સકા;

શીક્ષ

પહેરવેશ=પોશાક

રિવાજ-ધારો

અનુસરતા=મળના

વર્ણુ=ગત

આટલી=શીઆ

બુલ્હા=લટીઆ

સાફ=આખું; બધું

ચોરણી=પગે બેસતો ને

જાધે પહેળો લેધો

કંમેરે=કેડ પર

બેટ=કેડથી પણ સુધી

લટકવું લુગડું વીંટા-

ળવું તે

છળર=સાંકડા પાપચાનો

લેધો

ધાવરો=ફરતો મેરવાજ

ચણીઆ

આઠણું=છોકરીને આઠ-

વાનું લુચકું

સાજ કાઢે છે=માથાપર

આઢેલો છેડો મોંઢાપર

લાવે છે.

સુરવાલ=પાદલુન

સદરો=દુકં બાહેતું મોડું

પહેરણ

કસ્તી=પારસી લોક બિનની

વહેલી પાવી કબર પર

બાધે તે; જનોઈ

જાતનાં નામો	જાતનાં વિધવા=જેનો ધણી મરી શબ=મુડદુ; જાસ
હાથે હાથ મેળવે	અથે તે સ્ત્રી; રડિલી દખમું=ભસ્તુ; પારસીતા
ખાંડું=કપાને માંડવે	હાથની વર્ણો=નીચ જાતિ મુહાં મુકવાનો કુવો
વરસળ ન જતાં બે	(દાણી દુખળા વિગેરે) બોલી=ભાષા
ધારવાળી તરવાર	દૂધ=રગ શેટી=શેટલી
મોકલવામાં આવે છે તે બાધ=હરકત; અડચણ	બિજે હોળીગે=શેટલી

સવાલ—મુખ્ય ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકોની છે ?
 હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનોના કેટલા ભાગ પાડી શકાય ? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણ જાત ઓળખવાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે. તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતનાં બરાં ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો હાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૭	આવકાર=આદરમાન	શકિત મળે છે તે
વિશ્વામિત્ર=ગાંધી રાજના	વાનીનું=વસ્તુનું	રાજપાળ=રાજ વડે જે
પુત્ર; સમ ઋષિમાંના એક	કામધેનુ=ખરેછેલી વસ્તુ	શકિત મળે છે તે
વસિષ્ઠ=સમયક્રાંત ગુરુ	આપનાર ખાય	વિસાત=ગણતરી
જાણીતા=જાહેર; નામીયા	અગણી=માનું	પદવી=ઓફિસ
કુળમુક=રાજગૌર;	ખળાત્કારે=જેને જીલમથી	રાજપાટ=રાજગાદી
પુરોહિત	અર્ચણીત=ધર્મજાળ	ભારે તપ=મોટું તપ
મૃગયા=શિકાર	વીર=યોદ્ધા	બૃહથાપ=જીલ્લાવો
અશ્રમ=મઠ	તપોમળ=તપ વડે જે	ભંગ=નાશ

૩૪] સાતમી શોપડીના અર્થ દસ આના.

અઘર્ષિ=આઘર્ષ્ય ઋષિ	નિર્મળ=ચોકળું	ગણાય છે. અણિમા
થયો હોય તે	સિદ્ધિ=મેળવવી મુશ્કેલ	મહિમા, ગરિમા, લઘુમિ
રાઘર્ષિ=રાગનએ માન્ય	એવી વસ્તુ કે શક્તિ	પ્રાપ્તિ પ્રાકાશ્ય,
કરેલા ઋષિ	(એ આઠ પ્રકારની	ઈશિત્વ, વશિત્વ

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કાણુ લતા ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ?

વિશ્વામિત્રને કદ પહરી મેળવવાની ઇચ્છા થઈ અને શા ઉપરથી ?
વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—(૧) ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.
(૨) જેનામાં ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણુ આવતા નથી.

પાઠ ૩૮	પશ્ચિમમાં એક દેશ છે	મેશક=નકકી
અસેડવા=દૂર	ઇજનેર=પાંધકામનો	સીધી=હળસી નામે એક
વિદ્ય=હરકત; અડ્યજી	ગણુનાર	ગતના લોક
કામ હાથ પર લે=કામની	સંયોગિજીમિ=એ મોટા	તોડ=નિકાલ; ફેંસલો
શરૂઆત કરે	જમીનના ભાગને	ફેડ્યાં=દૂર કીધાં
કાયર=નાદિંમતવાન	સાંધનારો જમીનનો	તરીકે=ગણીને; માનીને
અમર=મરે નહિ એવું	સાંકડો ભાગ	અગર=અથવા; કે
પરવા=દરકાર; [કાયમ	પાંધરાં=સીધાં	ગુલામગીરી=ગુલામ
આમલ=મંડ્યા રહેવું તે;	નહેર=નદીમાંથી પાણી	કરવાનો રિવાજ
ફરી ફરી ફરવું તે	લઇ જવા ખોદેલી ખાડી	સફળ થયો=પાર પડ્યો
ઘર મારીશ=જીવતો	છતી=હિંમત	એક સામટા=એકદમ
મારીશ	મહાભારત=ધણું કંઠણુ	ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
ફાન્સ=યુરોપખંડની	ખ્યાલ=વિચાર	આકર

સવાલ—બાવલો તથા હિંમતવાન કેને કહેવો ? ક્યા ક્યા

આણસો હિંમતવાન થઇ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યાં ? તેમને શું શું હરકતો નડી ? ગુલામ વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી ક્યા સનમાં બંધ થઇ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ, ને હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ૩૯

પટરાણી=રાજની મુખ્ય

રાણી

કાં=કેમ

પરોવાયું=લાગ્યું

આતક ચક્રવા=એક

જાતનાં પક્ષી

અતિદિન=હંમેશાં; નિત્ય

ખર=ગધેડા

ધુવડ=એક જાતનું પક્ષી;

ધુવડ (એનાથી દિવસે

દેખાતું નથી)

નિજ=પોતાનો

વાસ=રહેઠાણ; મુકામ

નિજ વાસ=પોતાનો

મુકામ

હરાયો=હરામનો;

પારકો

વતન=જાગીર

જતન=રક્ષણ

વિસ્તારી=લંબાવી

ગુંગમાં=ગંગવામાં

દી=દિવસ

ભો=ખીક; ભય

આકળા=ગાભરા

સેતરંજ=પુદ્ગિબળની

રમત

દીનોનાથ=ગરીબનો

ધણી; પરમેશ્વર

પટ=કકડા; દાવ; ખેલ

લહાવો=ઓરીસો

શર=શરાતન; બહાદુરી

પડશે તેવા દેવાશે=જેવું

દુઃખ પડશે તેવા તેનો

ધલાજ થશે

બુદ્ધ=બુદ્ધ; લગ્ન

જીદ=હઠ; આડપ

દાવો=હક; માલકી

રણવાસ=જનમાનખાનું

રણસંગ્રામ લગ્નધનું

મેદાન

સિંહણ=સિંહટ્ટી માદા

પાણી=બળ; જોર

આરુ=તીર

ચોટ=દાવ; નિશાન

ભાગ્યે=જયલે; ક્વચિત

કાચી=ઓછી; થોડી

ખીલાને જોરે=ધણીની

કુંદથી

પલોટાવું=મહાવરો થવો

વિદ્યા=કુન્નર; કળા

ખાળો=અટકાવો

હારે=સાથે

જશ=કીર્તિ; આબરૂ

કાળજી કાડશે=પેટમાં

ધારકો પડશે

શમી=મટી; દૂર થઇ

૩૬] પાંચમી ચોપડીના અર્થ આઠ આના.

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય એ વિષે ગ્રામા પ્રવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા ?

સાર—(૧) ધન્યીઆણીએ ધન્યીના હુકમને તાબે થવું. (૨) સ્વદેશ પર પ્રેમ રાખવો.

પાઠ ૪૦	દેવુ=મન	રાગે=મટાળે; દૂર કરે
સ્વદેશ પોતાનો દેશ	વજ્ર=કઠણુ; પથ્થર	પાળે=પોષે
સ્વદેશપ્રતિ=પોતાના	લેવું દેવું=લેણદેણ	કલ્યાણમાં=ભલામાં;
દેશ પર પ્રેમ	કદાપિ=કદાચ	સારામાં
બલી=રસાળ; ફળદ્રુપ	લદમીવાળો=ધનવાન;	લેખે=ગણે; માને
આત્મભૂમિ-ભરત રાગરનો	તવગર; પૈસાદાર	પુરા પ્રેમથી=ખરા હેતથી
મુલક; ભરત ખંડ;	વડો=મોટો	પેખે=જુએ; આળખે
આર્યાવૃત, હિંદુસ્તાન	પૈલવી=પૈલવવાળો	વિદ્વાતા=પંડિતાઈ;
વિષે=માં	રાજની=રાજન	વિદ્વાનપણું
જેહુ=જં	રૂપાળો=ખૂબસુરત;	વાપરી=ખર્ચી
કે'તો=કહે'તો	દેખાવડો	દેશ દાઝે=દેશની
બનો=સારો	તથાપિ=તોપણુ	લાગણી માટે
ભામ=ભૂમિ; જમીન	વિવેકી=ખરૂં ખોટું	લોક લાજે=લોકની
આણુ=જીવ	સમજનાર	શરમથી
મુજી=ભાન વગરનો	વખાણે=તારીફ કરે	સ્વદેશભિમાની=પોતાના
ભૂમિ પૃથ્વી	કાગ=કાગડા	દેશનું અભિમાન ધરી
ભારે=ખોળાઈપ	પ્રમાણે=પેઠે	કરેલાં
દાઝ=લાગણી; દયા	સ્વદેશી-પોતાના દેશનો	વૃથા=ફેકટ
શુજી=સુકું. સ્નેહ વગરનું	વડા=ખરો; સાચો	

મુખ્ય શ્લોકોની ભૂમિકાની પ્રશ્નોત્તરમાળા ઠા. આના. [૩૭]

જન્મ=જિન્દગી; જીવતર	કાળ=વખત	હર્ષનાં=હરખનાં;
ખોયો=ગુમાવ્યો	ગાળી=ગુમાવી	આનંદનાં
કમાણી=સાર્થક; પેદાશ	સ્વદેશી=પોતાને વતને	આંસુ=આંખમાંથી પડતું
વિદેશી=પરદેશી	વિયોગી=છુટા પડેલાં	પાણી
વસીને=રહીને	ભેટી=મળી	ના'વે=આવે નહિ

❦ પાઠ ૪૦ પોતાના દેશ પર પ્રેમ. ❦

સમજૂતી—સારા જરતખંડમાં હંમેશાં રહેતો હોય તેમાં કોણ બિચારો હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે, મારી ભૂમિ સારી છે, એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે” એમ નહિ કહેતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે) (૧) કયો અકકલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે ? તો કે જેને દેશની લાગણી જરા પણ નથી, જેતું મન હંમેશાં સુકું ને “કંઈ પત્થર જેવું” હોય છે, અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ લેવું દેવું નથી, એવો માણસ. (૨) કદાપિ તે ધણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો. રાગ કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ. તે કાગડ અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટાડે, હજારો માણસોનું હંમેશાં પોપણ કરે, વળી લોકોના લાભમાં પોતાનો લાભ ગણે, તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો. કહો કે તેને ખરો હેતથી કોણ નહિ જુએ ! (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કાપ્યો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઈ પણ ખરચી નથી, જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામો કાપ્યાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નાશથી ગુમાવી અને શું કમાયો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ધણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને

૩૮] હિંદુસ્તાનની સાંભળોળની પ્રત્યોત્તરભાષા ૪ આના.

દેશ ગય અને છુટાં પડેલાં સગાં અને બૂમિને હેતથી મળે તે વખતે ક્યો કે કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે? (મતલબ કે બધાનેજ આવે)

પાઠ ૪૧.	ઉચે ઉડવાના સાંચા=	પ્રતિબિંબ=કચ કે
છાટોએ=જરાપાયુ	બસુન	પાણીમાં દેખાતી
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર	વીત્યા=ગયા	સામી છખી
હજુરી=પાસે રહેનાર	આનુરતા=ઈતેજની	ગંગીર=કામના બદલામાં
નોકર	હોજ=પાણીની મોટી ટાંકી	મળેલી જમીન

સવાલ—અકકલબાજખાંમાં અકકલ કેટલી હતી? એની અકકલની વાત કયો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાબાના માણસોએ સમયસચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૨.	પથારી=ખિજાનું	ખતોવાળા=હિંમતવાન
મધરાત=વચલી રાત;	ફાધા=ગુંગળાધ	અણીશુદ્ધ=વગર ઈગ્નએ
રાતના બાર વાગતાંના	તાજે વા=ચોકખી હવા	સહીસલામત
વખત	ગંગુતિ.ભાન; શુદ્ધિ	જોખમ=સંકટ
ફેરણી-ચોકી; ફેરી; રોત	લાગ=દાવ; વગ	મુંઠ=કપડાંની નળી
ધાંટા=ખૂમ	વાગતી ભાંત=વડો	આંકડી=ખેંચીને પાડ-
ફડફડ=ફડફડ	પાધરોજ=તરતજ	વાનું ઓગર
બંઆવાળા=બંઓ રાખ	હડસેતો=ધકકો	ગોટાળો=ગરબડ
નીસરણી=સીડી [નાર	ધૂજતાં=થરથરનાં	ઓલવાધ-ખુઆઈ
માંડીને=ગોહરીને	ફેરા=આંટા	

સવાલ—ગંચ સિપાઈઓ કેમ ફરતા હતા? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું? સુથારના ભાઈમધે કેટલા માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે? ક્યા ક્યા માણસના જીવ બચાવ્યા?

ચાચા ધારણુનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. ૩૯

સાર—મિત્રને આકૃત વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૩.

મૃગજળ=અંઝાનું પાણી;
ખરૂં પાણી નહિ પણ
હવાના તપવાથી
દેખાતું પાણી
કરડા=સખત
પાધર=સપાટ
પ્રદેશ=મોટો દેશ
વિચિત્ર=તરેહવાર
દેખાવ=ભાસ

આખેડુખ=મૂળને પુરે-
પુરો મળતો
ભર ઉનાળામાં=ફાગણ
ચૈત્રમાં
ભાસ=દેખાવ
ખારાધોડા=એ વીરમ-
ગામ પાસે ગામ છે.
(અહીં) વરાગડું મીઠું
પાકે છે)
માહીતગાર=ગણીતા

મિનારા=મુરજ
ધુમટ=અર્ધગોળ શિખર
વાળું ઢાંકણ. (એનો
દેખાવ ઉઘાડેલી છત્રીના
ઉપલા ભાગ જેવો
હોય છે)
ભોમીઓ=રસ્તો ખતાવ-
નાર; ગણીતો
ચકિત=સ્તંભ; દિંગ
પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી લોકો કેમ બુલાય છે ? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવ દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ ક્યાં ક્યાં દેખાય છે, ને ક્યારે દેખાય છે ?

સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં દેખાતું પાણી છે. આ દુનિયા મૃગજળ જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે, તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૪.

મહિમા=મોટાઈ
ગુફા=ખખોલ
કોહણું=ફાડી ખાનાઈ
ગનવર

મુઠ્ઠી આવ્યો=માલમ
પડ્યો
આંતર્યો=ધેર્યો.
માથાથી પગ સુધી=
ધણીજ

ગળ=ગુસ્સો; ક્રોધ; રીસ
લાલચોળ=રાતા
નાલાયક=બદમાસ
અગધડી=હમણાં ને
હમણાં

૪૦] ચાલી ચાપીના “ડિક્ટેશન રિપ્લેક” ચાર આગળ

કુષ્ઠ=નાનો કુવો	ધાસ=સામા અવાજ	નથી; નબળું પડે છે;
ડાકાઉ=ડાકું	આથ બીડવી=સામા થવું	ઉતરતું છે.
ગર્ગના=ગડગડટ	પાણી ભરે છે=હિસાબમાં	

સવાલ—દુર્દાંતસિદ્ધ પોતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? અથવા પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો ? કોલેસાએ શું યુક્તિ વાપરી ? સાર—(૧) ખુદિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહીં કાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૫.

નળ=લોકા કે ચિનાઈ	ધાર કાદાળી જેવી	સુધરાઈ ખાનું=
માટીનાં ભુંગળાં	તે ખીજ શંકવાકારની	ચુનિસિપાલિટિ
જન-મારામાં=જિંદગીમાં	હોય છે)	જંગી=ધણી મોટી
ફેર ફેર=ફાણે ફેકાણે	છીણી=ધાતુ કપવાનું	સગવડ=જોગવાઈ
ટાંકી=હોજ	ઓળર	વરાળયત્ર=વરાળથી
જવડેજ=ભાગ્યેજ	પેચ=આટો	ચાલતો સંચો
તીકમ=જમીન ખાદવાનું	સપ્રવો=કોક; ચકલી	જોડાણુ=સંધાણુ
ઓળર; (એની એક	ટોટી=ખોલી	આગ=લાહે
	દડદડ=ધડધડ	બોધ=ભાન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? ટાંકી ઉંચી ખાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગળવાનું કારણ શું ? સાર—પાણી વગરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઈએથી આવે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. પ્રવાહી પદાર્થમાં સરખી સપાટીએ રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૬.

તંદુરસ્તી=સુખાકારી:	આરોગ્યતા	ખિમારી=રોગ; વ્યાધિ
	સખળ=મજામુત	મરડો=પેટમાં દુઃખીને

અડા થવાનો રોગ	લાગણી=દાઝ; દયા	પડતું બાધિલું હોય તે
સંધરણી=વારે વારે આઝ	ચાંપતા=તરતજ; લાગલા	ગંદકી=ગોળવાડ
થવાનો રોગ	કાસળ=મૂળ; જડ	મરી=ઉતરી
અભાવ=અરૂચી; અપ્રીતિ	ભર=ગીચ; ધણી	જંતુ=ઝીણાં છવડાં
મધુર મધુર=જરૂર જરૂર	ઉકેરડા=છાણુ મૂત્ર વગેરે	રોગી=રોગવાળાં
શોખ=ધણ	કોહડાવવાની જગા	કોટ્ઠેર બાંધવાની જગા
ખુલાસો=સમાધાન	જળરૂ=સંગ્રાસ	વિદાય થયા=ગયા
ખાટલે ખડેલા=માંદા;	થાળું=મથાળું; કુવાના	
બિમાર	ઉપર છોખંધ ઢાળ	

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું અત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી ? ગામમાં લોકો કયા કયા રોગથી પીડાતા હતા ? સાહેબે એ શાથી જાણ્યું ? રોગનું મૂળ કારણ શું હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કઈ કઈ રીત છે ? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બલામણ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ, હોય તો તે દાખલો આપી સમજાવો.

સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધ્રાસ્તી રહેતી નથી. માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર આસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.

ધાત્ર=દોડી

ભાવે=હેતુથી

બાત=બાઈ

સાથ=સંબાત; ટોળું

કપટે=દગાથી

ખસે=દૂર જાય

સામગ્રી=સામાન

હસે=મસ્કરી કરે

ઉતરવા=રહેવા

વશેક=ધણાજ; વધારે

વસભો=કંપ રો; કંઠણ

દામ=જગો

છજ=છત

વળી=સાકટી

બીંતો=બીંત	મરડે=મચડે	પેટીતુ=વંશતુ
દોદશ=બને બાબુ	મંડપમાં=માંડવામાં	ન બાપા=બાપ વગરના
બુઆ=ડાંસ	ચગ=મંજરા; કાંસા જોડ	બલાં=સારાં
હુઆ=થયા	લટકે=ટિંગાય	કહણુ=સખત
હસણી=મજાક; ખોટી	પટકે=પિછોડીએ	કહણુબોલ=મેણાનાં બોલ
નાત્ય=નાત [માનનારો	કાષ્ટ=લાકડું	મંજર=અહંકાર; તુતાર;
વૈષ્ણવ=વિષ્ણુ ધર્મ	ભારો=જુડો	ઝેર
દર્શન=લાવથી જોવું તે	મામેરાનો=મોસાળાનો	પુંદળથી=પાછળથી
ખોષ્ટએ=દૂર કરીએ	ઉધારો=બાકી; મળા	બડબડો=બબડો
સુંદરી=જુવાન સ્ત્રી	તુળસીદળ=તુળસીનાં પાં-	લખેશરી-લાખ
મનવિના=કમનથી	કુંકશે=વગાડશે [દડાં	રૂપીઆનો ધણી
નમે=નમસ્કાર કરે	પુરૂં=બરોબર	શે=શું
દોહાં=જોયાં	કોતક=મરકરી; ગમત	રાંક=ગરીબ
હરિ=પરમેશ્વર	ટોળ=મગનક	પિતા=બાપ
કુટડો=દેખાવડો	ઉનાવળી=અડપથી	મુજ=મારે
તુહડો=પ્રસન્ન; ખૂશ	મરમે=મદમાં	મેર=મેરૂ પર્યંત
ભાંગ્યું=દૂર થયું	લગ્નવ્યુ=એવ લગાડી	જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૭ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

સમજુતી—નરસિંહ મહેતા આવ્યા સાંભળી, શ્રીરંગ મહેતા દોડતા આવ્યા ને બને વેચાઇ દોંસથી બેટયા. જમાઈ અને જમાઇનો લાઇ પણ મળ્યા. બધા નાગરતું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા જગમદથી ભંટીને પાછા દૂર જતા રહે અને એના સામાન જોઇ જતાને મરકરી કરે, ઉતારાને માટે એક ઘર આપ્યું. તેમાં ચાંચડ, મચ્છર ધણીજ હતા. (૨) તે ઘરની જમીન ઉંચી ને કહણુ હતી, ને

છાપરાપર નળીઆં નહેતાં; તે ધરતી છાજ કાઢેલી ને સાકડીઓ જુની હતી, અને ભોંતો બને આજુએ એવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો, ત્યાં ધણા માંકડ ને જુઆ હતા. વેવાઈ ઉતારો આપી ગયા પછી મળકખોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો આપ વૈષ્ણવ છે, તેથી એના દર્શન કરીએ તો પાપ જતા રહે અને પાવન થઈએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે તમે આવ્યા તે સાઈ થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાયો કેવો દેખાવડો છે! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે. મશ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું, એમ કહીને મોટું મગડ છે. (૭) મહેતાના બળદ જુઓ તેના પર ધણી બગાઇઓ છે. મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન કરશે તેથી નાગરની નાતમાં શોભા વધશે. (૮) આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પીછોડીએ તાલની જોડ બાંધી છે. આ તુળસીના લાકડાનો ભારો (તુળસીની માળા) છે. કહો હવે મોસાળામાં શું ખામી છે! (૯) છાજડીમાં તુળસીનાં પાંદડાં મૂકશે, ને ઉભાં રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પુરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે છે અને મશ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય. આપા મોસાળું લઇને આવ્યા તે વાત કુંવરબાઇએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી, કે નણુંદ ભરમમાં બોલી કે આપ દોકરીને આ શું પ્રીત કે હાંસી કરવા આવ્યો! (૧૨) આપદાદાની સાત પેઢીને એવ બગાડી, સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું? શું એકલા મળવા જાઓ છો! એવાં આપ કરતાં આપ ન હોય તો સાઈ! (૧૩) આવો મહેલાનો

બોલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી ને કહેવા લાગી, કે હે નણુંદ !
એટલો અદ્ધંકર શા માટે રાખો છો ? હે બેન ! પાછળથી શું બબડો
છો ! (૧૪) જેનો બાપ પેસાવાળો હશે તેની દાકરીને ધણો લાભ
થશે, કેમકે બાપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો ? (૧૫)
ગરીબ બાપ મારે ધેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોનાના મેરૂ પર્વત
બસાવ્યર છે. તમારી મરણ આવે તેમ બોલો, પણ મારે મન તો એ બાપ
જીવતો રહે, મનલગ કે એ બાપ ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૮.

વર્તણૂક=ચાલચલગત	મીઠું મરચું જભરાવીને	અસર=લાગણી
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપ-	વાત વધારીને	ટટાર થયા=અસહ
રીની જગાઃઅધ્યક્ષપણું	સુગંધ=સારીવાસ; ખુશબો	સ્થિતિમાં આવ્યા
દબુર=આગળ	દુર્ગંધ=નાકરી વાસ	નિરોગી=રોગ વગરનું;
રબુ=મોજુદ; હાજર	ધોર=ખિલામણી	તંદુરસ્ત
પરવડની=કાવતી	ગાંડપણુ=ગાંડપણું	ગતમહેતત=શરીરની
તરફ=મહેતત	પોપણુ=ગુજરાન	મહેતત
પૈતર=સખત મજૂરી	નબીએ-ટકીએ	નિભાવ=ગુનરો
	આવેશ=ક્રોધ; ગુસ્સો	

સવાલ—કથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું
કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ
કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બધે કીધું તેથી શું પરિણામ
આવ્યું ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી
સમજાવો (જુઓ પાઠ ૬.)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૯.

દેવવાડ=દેવળવાડ;	આપુ પર્વત ઉપરનાં	શ્રાવક=જૈન ધર્મ માનનાર
	દહેરાનો ભાગ	પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા

કુહારીઆ=એ આરાસુર
પર્વત ઉપર છે.

પાલિતાણા=કાઠિઆવાડમાં
શૈવુળ કુંગર પાસે
શહેર છે.

ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં
મોટો પર્વત છે.

રાણકપુર=એ રજપુત-
સ્તાનમાં છે.

રણિઆમણાં=શોભિતાં
પરધર્મ=ખીજો ધર્મ
ખાંધણી=ખાંધક્રમ
નકશી=કોતરક્રમ;

કોતરણી
સુગમ=સહેલું; સુતર
માઈલ=પોણો ગાઉ

વાહનો=ગાડી, ઘોડા વગેરે
ખેસવાનાં સાધનો
ખવણી=લશ્કરને રહેવાની
જગ્યા

રમણીય=સુંદર
દેવળવાડા=દેવળનો જથ્થો
આરસખંડાણુ=સંજેમર-

મર; એક જાતનો
ચળકતો પથ્થર

અણુહીલવાડ=પાટણ;
(સરસ્વતી નદીને કાંઠે
રાજધાનીનું શહેર હતું;
એ વનરાજ આવડાએ
ઈ. સ. ૭૪૬ માં
અણુહીલ ભરવાડના
નામથી વસાવ્યું હતું)

શિખર=ટોચ
આદિનાથ=જૈન ધર્મ
સ્થાપનાર પહેલા તીર્થંકર

કામેલ=હોશિયાર
દહાડને અતે=સાંજે
કોતરણી=કોતરક્રમ;
નકશી

રોજ=એક દિવસનો પગાર
નેમિનાથ=જૈન ધર્મના
૨૨મા તીર્થંકર

શોભા=ખુબસુરતી
પારવિનાની=અપરંપાર;
ધણીજ.

દેરાણી=દીયરની વહુ

જેઠાણી=જેઠની વહુ;
વરના મોટાભાઈની વહુ

ખ્યાન ખેંચે=મોઢ પમાડે;
અજળપણ કરે
દેરાસર=દહેર

ગભારો=દેવળના જે
ધુમટવાળા ભાગમાં
મૂર્તિ હોય છે તે

સભામંડપ=દહેરા મહિલો
આગલો વિશાળ ભાગ
ખારીક=ઝીણાં

ખીણું=ગણ
નજર ઠરી જાય=જોષા
કરે

વિરમય=અજળપણ;
નવાઈ

નિર્જવજ્જય વગરની
પ્રવીણુ=હોશિયાર

ગુજરાતના
ઇતિહાસની
વાર્તારૂપી સંક્ષિપ્ત
પ્રતીકરણ.

૪૬] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—ક્યા લોકોની પોતાના ધર્મ પર આસ્થા ધણી હોય છે? ક્યા લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખર્ચે છે? નૈન લોકોના જેવા લાયક દહેરાં ક્યાં છે? આમુ જનુ હોય તો શી રીતે જવાય? રાણકપુર ક્યાં છે? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઓળખાવો. એમણે ક્યાં દહેરાં બાંધ્યાં? સરસ દહેરાં ક્યાં છે? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ? ક્યું કાનરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે? જેઓએ એ દહેરાં જેવાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય છે?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.

નિદ્રામહી=ઝોષમાં

તન=શરીર

ભાન=શુદ્ધ; સમજ

પુરણ=પુરેપુરું

સમયે=વખતે

પ્રથમે=પહેલાં

સ્મરૂં=યાદ કરૂં

કાર્યો=કામો

પાલન=પોષણ

કાજ=માટે; વાસ્તે

રચના=બનાવટ; ગોઠવણ

તેજસ્વી=પ્રકાશીત

શશી=ચંદ્ર

તિમિર=અધારૂં; અધકાર

ગગને=આકાશમાં

દિનરાત=દહાડો રાત

આરામ=વિશ્રાંતિ; વિસામો

અમથી=મહેનતથી

સુખ દીર્ઘે: સુખ આપે

ભર=ખૂબ

નિદ્ર=ઝોષ

આણી=લાવી

મેધમંડળ=ચાદળાં

નિયમિત=નિયમ પ્રમાણે

વૃષ્ટિ=વરસાદ

સંતોષ=તૃપ્તિ

સૃષ્ટિ=દુનિયા

પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસો

કઠિન=કપરાં; અધરા

કષ્ટ=દુ:ખ

અનેક=ધણાજ

કાપે=દૂર કરે; મટાડે

રજ્યાં=બનાવ્યાં

પાવક=ગરમી; અગ્નિ

દશે=છથરે

સના=હુકુમત

સદિવ=દૈનંદેશાં; સદા

થાપી=મેસાડી

સુબુદ્ધિ=સારી અક્કલ

નીતિપંથ=નીતિનો રસ્તો

ભુલાવતા=વીસરાવતા

સંશય=શક

મુજ=મારા

સદ્ભક્તિ=ખરી ભક્તિ

અરણ્ય=પગમાં

ઠરૂં=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૫૦ ઇશ્વર પ્રાર્થના

સમજીતી - જ્યારે ઊંઘમાં શરીરનું ભાન નહોતું, ત્યારે જીઓ કે જોણે પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહોરમાં પહેલો યાદ કરે. 'પછી દહાડાનાં બધાં ક્રમો કરે. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે. જીવને માટે જગતની બનાવટ જણાય છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) એ આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારું મટાડે છે, ત્યાં તેને આરામ બીલકુલ નથી, દહાડાની ધણી મહેનતથી પ્રાણી આક્રમે ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી ઊંઘ આણી. (૩) જો વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં પુલાય છે. જમીનવડે ધન અને વનસ્પતિવડે અનાજ આપે છે. તે જીવોનાં ધણાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં બનાવ્યાં છે ! એ ત્રણે જીવોનું હંમેશનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી એ ત્રણે માણસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે ! (૫) અહો પરમેશ્વર ! તેં માણસને મન ને અક્કલ આપીને બધા જીવોપર માણસની ધણી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સાફ પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને બળે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માણું છું કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને જીલાવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ છે, એમ સમજીને હું બધાં ક્રમ કરું, અને સદ્બલકિતથી પરમેશ્વરના ચરણમાં હું, મતલબ કે સાચી ભક્તિ કરી મોક્ષ પામું.

પાઠ ૫૧.	વર; શૂરવીર	દુઃખ કષ્ટનાર
પરાક્રમી=સમર્થ; જોરા-	પરદુઃખભંજન=પારકાનું	શોખીન=આનંદ લેનાર

૪૮] ગુજરાતની સાઠ જુગોળની પ્રત્યક્ષરમળના ૩ આના .

ઉદારદીલના=મોટા	સાખીત=નકકી; પુરવાર	ડાંગ=ગાડી મળ્યુત
મનનો	પ્રપંચ=તરકટ; દગો	લાકડી
શ્લોક=છંદ; એ કે ચાર	વેશ=દેખાવ; પહેરવેશ	ઉગામી=ઉથામી
લીટીની સંસ્કૃત કવિના	શિરામણુ=નાસ્તો	પાંડે=પાસે
રમરણુશક્તિ=યાદદાસ્તી	દાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ	નીચા=ધનસાધ
કમાણી=પેદાસ; મળતર	લેવી વખતે બોલાય	કાંઠી=કાંસી; શુળી
મતલબ=સાર	છે તે	હાનિ=ખગાડ;
વડવા=આપદાદા	રાજવહીવટ=રાજકરભાર	હાચેહાચું=ખરેખર
છળીનું=થોડી મુદત માટે	વેદકશાસ્ત્ર=વેદ બનાવવાનું	કારે=ક્યારે
ધીરેહું.	પુસ્તક; રોગ પારખવા	અમૃત=જેથી ઘડપણુ ને
પુરાવો=સાખીની	તેનું ઓસડ કરવા	મોત ન આવે એવો
બનાવટી=ખોટો	વગેરે સંબંધી જે	પીવાનો પદાર્થ
સ્તબ્ધ=દિંગ; ચક્રિત	વિદ્યા તે	

સવાલ—ભોળ રાગ કયા વંશના? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાગ હતો? ભોળરાગ શાને માટે પ્રખ્યાત થઈ ગયો? ભોળરાગ વિષે શું કહેવામાં આવે છે? એની સભાના પંડિતોએ શા પ્રપંચ કર્યો? એ પંડિતોના માથાનો કાણુ મળ્યો? તેણે શું કાધું? રાગએ તેને કેટલું ઇનામ આપ્યું? ભોળરાગ નગર-ચર્યા જોવા કેમ નીકળતો હતો? ભોળરાગ શાથી ખૂશ થયા?

સાર—(૧) દરેક માણુસે વિદ્વાનને માન આપવું. (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ પર.	પુરણી=પુરાણુ	નર્થા=નિરોગી; રોગ
તાણુ=તંગાસ	કરીગર=કરીગરી કરનાર	વગરના
ભિનાશ=ભેળ	ધમણુ=વા પુકવાનો સંધો	પહેલું સુખ તે બંદો

નર્મલપહેલું સુખ તે	ખનીજ = આશુમાંથી	કહેવાય, છે)
ગતે તંદુરસ્ત	ખોદી કહેલો	ખગનો = અગર
વાદકપતું = નસ્તરતું	(જે પ્રદાર્થ ભોંયમાંથી	સદૃશસ્થ = સારો આશુસ
ગુણદોષ = ફાદા એરફાદા	ખોદી કાઢવામાં આવે	તરીકે = માફક; પેટે
ઔષધ = ઔસડ; દવા	છે તે ખનીજ પ્રદાર્થ	આબાદ = સુખી

સવાલ—જામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ?

ખાડ = પડ.	સ્વાર્થ = ખોતાની મતલબ	યોગનગધા = સત્યવતી;
પાંડવ = પાંડુ સગના	ત્યાગ = છોડવું તે	મત્સ્યગધા; વ્યાસની
છોકરા	પ્રખ્યાત = પ્રસિદ્ધિતા	માતા
કૌરવ = કુરરાગના કુળમાં	ભયંકર = ખભાય નહિ	ખૂબસુરત = દેખાવડી
ઉત્પન્ન થએલા;	એવી; સખત	ઉકંઠા = આતુરતા; ખચ્છ
ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા	પ્રતિજ્ઞા = પ્રાધા; પણ	માંગુ = માગણી
નામાંકિત = પ્રખ્યાત	રૂપવાન = ખૂબસુરત	મંબીર = ધણી બારે
ગણીતા = ગહેર	માછી = માછલાં પકડવાનો	ભયાનક = પાળી ન શકાય
હસ્તિનાપુર = એ દિલ્હીની	તથા વહાણુ હંકારવાનો	ખત્તયારી = કુંવારા ત્રિવી
પાસે હતું	ધંધો કરનાર	રહેવાનું = મત પાળનાર
પેઠી = ઔલાદ; વંશ	કાંતિ = ખૂબસુરતી	કાલ = વચન

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી?

શંતનુ રાગનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા? બધા જીવતા હતા? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું અને શા કારણથી? શંતનુ રાજ્ય દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા? બીજા પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી?

સાર—માખાપની મરણ સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તો તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૪.

સોમનાથ=પ્રભાસપારણ્ય
અફઘાનિસ્તાન=અફઘાન
લોકોનો દેશ; એ હિંદુ-
સ્તાનની વાયવ્યે છે.
ગીજની=અફઘાનિસ્તા-
નનું મુખ્ય શહેર
છત્તામી-મુસલમાની
વેરાન=ઉજ્જૈન
દ્રવ્ય-પૈસા
મંદિર=દેવળ
ગભારો=મંદિરની અંદ-
રનો ભાગ જેમાં મૂર્તિ
હોય છે તે
રત્ન=હીરા, મોતી, માણિકી

વજેર કીમતી જવાહીર
જડીત=જડેલાં
નટ=નાચ કરનાર
નૃત્ય=નાચ
ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના
ખંડન કરવું=ભાંગવું
પણુ=નિયમ; બાધા;
પ્રતિષ્ઠા
પંજાબ=પાંચ નદી
વચ્ચેનો પ્રદેશ
જમાવ્યું=એકઠું કર્યું
કૂચ કરી=ચાલવા માંડ્યું
રણુ=રેતીનું મેદાન
જંગી=તોપની બારી
તાકત=બળ; જોર

મરણીઆ=મરવાની
દરકાર વિનાના
ખુનરેણુ=કતલ
નામના=ખ્યાતિ
કબર=ધોર
વિસારે પડ્યાં=બલી
જવામાં આવ્યાં
આઆ=જમના નદીપર
શહેર છે. અહીંનો
તાજમહેલ જેવા
લાયક છે.
ચાલુક્ય=સોલંકી
અઘાપિ=આજ પણ;
હમણાં સુધી

સચાલ—મહમદ ગીજની ક્યાંનો પાદશાહ? તેણે હિંદ પર કેટલી
સ્વારી કરી? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય છરાદો શું હતો? સોમનાથ મહા-
દેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં થઈ સોમનાથ આવ્યો? તેણે શું કીધું?
પૈસા ન લેતાં મહમદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી? મૂર્તિના કકડા તથા
કમાડનું શું કીધું? સોમનાથનું દહેરું ક્યા ક્યા રાગને સમરાવ્યું?

પાઠ ૫૫.

સુરત=એ તાપી નદીને
પ્રભે કાંડે શહેર છે
પ્રસિદ્ધ=જાણીતું

મુખ્ય=મોટું
સોળમો સૈકા=૯. સ.
૧૫૦૧ થી ૧૬૦૦
સુધીનો વખત

ખાસ=પોતાનો
નામીયું=પ્રખ્યાત
બાર=વહાણ લંગર
કરવાની જગ્યા

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૫૨]

મલખાર કાંઠો=મદ્રાસ	અમિનૌકા=મટ સળગી	રીરંગી=પોરુડાલના
ધક્ષાકાનો પશ્ચિમ કિનારો	ઊઠે એવા પદાર્થ ભરેલા	રહેવાસી
કપ્તાન=આગબોટ કે વહા-	હોય અને દુસ્મનના	વલંદા=ડચ; યુરોપખંડમાં
ણનો મુખ્ય અમલદાર	વહાણને ભેરવીને સ-	વિલાયતની થડમાં
સત્તા=હકુમત; અમલ	ળગાવી મુકવાને આંક-	આવેલા હોલાંડ દેશના
જહાંગીર=અકબરનો	ડીઓ હોય એવું વહાણ	રહેવાસી
છોકરો (દુનિયા જીતનાર)	સ્થિતિ=હાલત	કરડી=જુરસાવાળી
પરવાનગી=રજ; છૂટ	કાલકરાર=ખોલી	શિવાજી=મરાઠી વંશનો
સત્કાર=આદરમાન	કોડી=માલ ભરવાની	સ્થાપનાર
હરિક્ષાધ=બરોબરી;	મોટી વખાર	બંદુકની ગોળી=ફરા
રપર્ષા	ખીજ=મૂળ; શરૂઆત	નિશાની=એધાણી
ઝૂલો=ટોળું	સર્વત્ર=સઘળે; બધે	ચઢતી કળા=આખાટી
દહતા=હિંમત	મથક=મુખ્ય ઠેકાણું	અરસામાં=દરમિયાનમાં

સવાલ—સુરત કઈ નદી પર છે? એ શહેરમાં ક્યાં ક્યાં રોજગાર ચલાવવાને કઈ કઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી? સુરતમાં કઈ પ્રજા પહેલ પહેલી આવી હતી? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી? શું હરકત કરી? સુંદાલી આગળ કોને કોની સાથે લડાઈ થઈ હતી? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોડી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોડી બાંધી? જ. ઇ. સ. ૧૬૧૨. અંગ્રેજ સત્તાનું ખીજ ક્યારથી રોપાયું? અંગ્રેજોની કોડી હાલ છે કે નહિ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટ્યું? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું? પછી મથક ક્યાં કીધું?

પાઠ ૫૬.	શિર=માથું	રંદ=ખોપરી
સમસ્યા=ઉપાણુ	કોટે=ડોક	વૃષભ=બળદ; આખલો

૫૨] ચાથી આપરીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

વીણુ=વગર	શુદ્ધાર્થ=દેવના ગુરુ	વીર=લાજ
જીવાળ=રાગન	હરનિશ=દમેશાં; નિત્ય	કામની=સ્ત્રી
નેહ=રનેહ; હેન	રે=રેહ	કીર=પોપટ
દાખવે=જીએ	મેક=દેડકા	ચરણુ=પગ
ચક્ર=ચક્રર	નિર્મળ=કમળેર	સા'યો=પકડયો
ગળ્યો=ઢાંક્યો •	કાલ=કાલ	લાખે=લાખો માણુસથી
પરવરે=ચાને	કાયર=ભાયતો	સઉકે=અધા
જિગતવળ=સંકેદ	સાર=સારી	ગંધાટ=ધેરાયતો
આપતા=ગોખતો	રક્ષણી=રક્ષાગુ કરનાર	ધારીએ=સમજીએ
ગમો=ગ્રહતો અંગરંગો	નાહણી=જીવાન સ્ત્રી	વિચરે=ગતય
હાળ=હાલંગ	પદતો=ભણતો	વસમી=અધરી; સાંકડી
મૃગ=હરણુ	પૃથે=ગોંધ્યો	વાટ=રસ્તો
શ્યાન=કુતરો	મધુરે=મધુર રાગનો	
સુગળુ=સારા ગળણીતા	વાચા=વોણુ; શબ્દ	

સમજુતી-પ્રશ્ન-જેના માથાપર ગંગાજ રહે છે, જેની ડાકમાં ખાપરીની માળા છે, તો કોણ કે મહાદેવ વગર કયો રાગ આખલાતું વાહન કરે છે? (૧) જવાબ-દમેશાં પ્યારથી નેહશું તો એક ભરે છે. ને ખીજે ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ કરતું જણાય છે તે રેંટ. (૧) પ્રશ્ન-એક પુરુષે ખીજ પુરુષને ઢાંક્યો તેથી જેને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સારું દેખાય છે. તે ધણો ઉત્તમ માણુસ છે તો તમે સારા માણુસ સમજો કે એ શું છે? (૨) જવાબ-જે પગ વચર ચાલે છે, પુરુષો તેના પર હેત રાખે છે, સંકેદ શરીરે શાભતો, તેને ગમો દેડીએ. (૨) પ્રશ્ન-હાલંગ મારે છે, પણ હરણુ નથી, તેમ સંસારો

ત્રાજ્ઞ ધોરણનો “બુખગણિત શિક્ષક” રા. આના. [૫૩

પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી, તેમજ મોં ઉંચું છે, પણ મોર નથી, હે સારા જાણીતા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) જવાબ—શુભચાર્યનું વાહન છે. જે હમેશાં પાણીમાં રહે છે, જીવ નથી તોપણ ધાણું બોલે છે. તે દેડકા કહેવાય છે. (૩) પ્રશ્ન—સ્ત્રી છે, પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કાચલ નથી, દરમાં રહે છે, પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહો. (૪) જવાબ—આયલાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બંદાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) પ્રશ્ન—ભણે છે, પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગાંધ્યો છે પણ ચોર નથી. ગણા માણસો હોય તો સમજો કે મીઠું બોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? જવાબ—પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે, ભાષ શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે, ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી ને તો પાપટ છે. (૫) પ્રશ્ન—પગ નથી, પણ ચાલે છે; પાંખ નથી પણ હાડે છે, બધા તેને આંખથી જુએ છે, તોપણ લાખ માણસથી પણ તે પકડાયેલો રહેતો નથી તો એ છે શું ? (૫) જવાબ—તે ગગન તરફ જાય છે, ધરમાં ઘેરાએલો રહે, તો અધરે—સાંકડે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમજાવે. (૬)

પાઠ ૫૭.

પૂર્વે=પહેલાં
આર્યાવર્તન=વિધ્યાવળ ને
હિમાલયની વચ્ચેનો
પ્રદેશ
સાંસ્કૃતિક
રક્ષણ=અચાલ

અસંખ્ય=ગણી ન શકાય
એટલા; બહુજ
શરણાગત=રક્ષણ માટે
આવેલો
યત્ર=હોમ
પડખામાં=પાસામાં;
બાબુમાં

કૂર=ધાનકી; નિર્દય
રક્ષા=અચાલ
આહાર=ખોરાક
તોલ=ખરાબર
વિપુટા=જુદો
ખાતર=માટે
વિરોધ=ઉલટાપણ

ધર્મસ=કરજ નળુનાર	અખંડ=આખું; સાળું	વાટ=રાહ
ઈન્દ્ર=દેવોનો રાજા	ધાધને=દોડીને	

સાર—જ્યારાએ નખળાનું રક્ષણ કરવું.

પાઠ પટ.	સાફ=ખરાબર	ઘલા=નકામા
ધડી ધડી=વારંવાર	અરણુવ=દરીઆ; સમુદ્ર	કમી=ઓછી
ઉજળાટો=ધામ	ભાળ્યાં=જોયાં	ઉજરાય=પાકે
ભારી=બહુ	રસ=મધુર સૂર	પીત=પીળો
અભ=વાદળાં	પંત્ર=સતાર, સારંગી	સૂર્યાસ્ત=સૂર્યનું આથમવું
સકળ=બધા	વગેરે	ઉજાગુ=સફેદ [તિ
ચાળા=ચિહ્ન; નિશાની	રૂપાળા-સારા	નેર્ઝતા=દક્ષિણ અને
ચલ્લી=અકલી	અધિક=વધારે	પશ્ચિમ વચ્ચેની દિશાના
બગ=અમલો	ધંટ=ધંટા	શીતળા=ઠંડા; શીતળ

વસંત ઋતુની નિશાની.

સમજુતી—તડકો અને શીંગો ધડીએ ધડીએ બદલાય છે, તાપથી જીવોને ધણો ધામ થાય છે, ધણાં ધ્રાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે, તેથી બધા માણસો કહે છે કે એ વરસાદ આવવાની નિશાની છે. (૧) ચમ્પી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફફડાવે છે, બગલા પોતાની પાંખ ખરાબર ફેલાવી બેસે છે, પક્ષી દરીઆ કંઠિથી આવતાં જોયાં તેથી બધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝોડો ખરરર થરરર શબ્દે હાલતાં જણાય, વાજાંતમાં બહુ સારા મધુર સૂર આવે છે, તેથી બધાં (૩) હમશે કરતાં તો હવા ધણી બેજવાળી જણાય છે, ફૂલમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે, આઘે ધંટ વાગતા હોય એવા પોટા અવાજ સંભળાય છે, તેથી બધાં (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે, અને ઉધણ, કાડી, અને

ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” અઢી આના. [૫૫

મક્રોડ જોરથી ઉલરાય છે, (ધણુજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે-ઊડે. તેથી બધાં (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળા ભાસ થાય છે, ચંદ્રમાની આબુબાબુ ધણું સફેદ કુંડળું દેખાય છે, ઇશાન ખુણામાં ધણી વીજળી થાય છે, અને નૈઋત્ય ખુણામાંથી ઠંડો પવન વાય છે તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ.	સલાહ=અભિપ્રાય	મમતા=ચાહના; માયા
કૈસરેહિંદ=એ નામનો	નિઝા=ભાવ; આસ્થા	મુનશી=મુસલમાન શિક્ષક
ઇસ્કામ	યાદગીરી=નામના; કીર્તિ	હસ્તક=તાબામાં
સતી=પતિવ્રત ધર્મ	દબદબા ભરેલી=ઠાઠવાળી;	ઢંઢેરો-સરકારી જાહેર-
પાળનાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા	લપકાવાળી	નામું.
સંભવ=આશા	સંખ્યતા=સંલુકાઇ	પદ=પદવી; ઓઢો
સંપૂર્ણ=પુરેપુરી	ધાયલ=જાખમી	ખેદ=દાલગીરી
આચરણુ=ચાલચલગત	પરગણુ=પરોપકારી	વિસ્તાર=ફેલાવો
મયાસ=મહેનત	ખૂજ=કદર; પિછાણુ	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
અવસ્થા=હાલત	ભાષા=બોલી	લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિકટોરિઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી ફેરલા વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો? ફેરલા વરસની ઉમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતાજીનું નામ શું? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં? મહારાણી હિંદુસ્તાનની ભાષા જાણતાં હતાં કે નહિ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો? ૧૮૩૭, ૧૮૫૮, ૧૮૬૨, અને ૧૮૮૭ માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે? મહારાણીના અમલમાં ક્યા ક્યા સુધારા થયા? જ. ગુજરાતના ઇતિહાસની

પકા મુખ્ય ઇલાકાની વૃક્ષોની પ્રત્યોત્તરમાળા દ્વારા આપના

વાર્તારૂપી રસિક પ્રત્યોત્તરમાળાની વાત ૪ થી વાંચો.

પાઠ ૬૦.

રક્ષ=રક્ષણ કર
દેવ=ધર્મ
મહાશયન=પાંચમા યોગ
પ્રોઠ=ધણી મોટા
જયવંત=જયવાળા
મસ=વધારે
કીર્તિ=મોટાઈ
યશ=આખર
લંબાવ=વધારે; ફેલાવ
જગદીશ=પરમેશ્વર
વીખેરવા=છુટા પાડવા
ફેલ=ગુસ્સે થા
કાળ=મોત; હાર
બંધ પાડ=બેસાડ

દ્રેષ=કરિનો; અદેખાઈ
દુનર=કસમ; કળા
અમધેર=અમારે ત્યાં
જંપ=નિરાંત
સધો=થાઓ
કાળ=વખત
ગંજ=દગલો
દાન=પુણ્ય
શ્રેષ્ઠ=મોટા
જન્યુ=હંમેશ
ક્ષેમ=સુખ
રાય=રાગ
સદ્ભિમાન=સારી ઉંચી
લાગણીથી
પુન્ય=પવિત્ર

પ્રત્યે=તરફ
પાંખમાં=છાયામાં;
આસરામાં
ધર=રાખ
શક્તિમાન=જોરવાર
રાજેશ્વર=રાગજોના
ધણી
નાથ=પરમેશ્વર
મહાતાની=અક્ષતનો
ભંડાર; ધણી જ્ઞાનવાળો
શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી
પાર=સુધી
દીલ=મન
સ્વીકાર=કમુલ કર

સમજૂતી—હે પરમેશ્વર! તું મોટા રાગનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર!

તું મોટા રાગનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાગ! તમે ધણું વરસ જીવજો.
હે પરમેશ્વર! શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કીર્તિવાન બનાવ.
મોજમજ, મોટાઈ અને આખર આપ; અને એમનું રાજ્ય ધણા
વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે
પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તું જોઈ, અને એના દુશ્મનને વીખેરી
નાખવા તૈયાર થા; અમે તેમનું મોત લાવ. વેર અને કંકસ બધો

મેસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારાં ઘરમાં નિરાંત ને સંપ આઓ કે જેથી હમેશાં અમારું બહું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર! તું મોટા જ્યોર્જ રાજપર જોર, આખર અને સુખની દગલાખ બંધીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજ સારી ઉંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજ્યા લાયક ગણે છે; અને જ્યાં ત્યાં લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહારાણી, પ્રભુ! તું એમને તારી છાયામાં રાખ. એમની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કત્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે. વક્ષાદારનો સંપ કમુલ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

પાઠ ૬૧.

અશોક=ચંદ્રગુપ્તના	ઇ. સ. પૂર્વે=ઇસવી સન	ઉગ્રહિ=અર્ચાણુ
દીકરાનો દીકરો	પહેલાં	હિત=સહુ; કત્યાણ
બદલકુળ=ચંદ્રકુળ; એ	નિરાધાર=આધાર	મત=એકદો ધર્મ માર્ગ
કુળનો મૂળ સ્થાપનાર	વગરના; ગરીબ	આગ્રહ=બળાત્કાર; દબાણ
ચંદ્ર હતો તે પરથી એ	દવાખાનાં=હોસ્પિટાલો	વૃત્તાંત=હકીકત
નામ પડ્યું છે	ચોતરા=ચતુરતરા	લાડી=વડુ
દારઅ=કાઠિઆવાડના	આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન	લંકા=સિંહલદ્વીપ;
વાયવ્ય ખુણામાં ગાય-	સ્તંભો=થાંબલા	હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં
કવાડના તાખાનું ગામ છે	મૂળતત્વો=જે મુદ્દા કે	મેટ છે તે
એમાં રણછોડજીનું	સિદ્ધાંતો પર ધર્મ	સંગમ=નાની નદી મોટી
દહેડું છે	રચાયો હોય તે	નદીને જે જગાએ મળે
યુનાનદેશ=યુરોપ ખંડની	લિપિ=લખેલી બાપા	છે તે : જગો
દક્ષિણમાં દેશ છે તે; ગ્રીસ	મુખ્યત્વે=ધણું કરીને	પુરાણ=હિંદુઓના એ
સમર્થ=બળવાન	હિંસા=હત્યા; ખૂન	નામના ધર્મના બુના
	અમણો=સાધુઓ	અથો (પુરાણ ૧૮ છે.)

૫૮] ગુજરાતની સાઠ ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

સવાલ—બોદધર્મને કયા રાજ્યએ આશ્રય આપ્યો હતો ? ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ? અશોકે પોતાની રાયતના બહાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીરનારના લેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી ને ધોધાનો વર એ કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ દર.	આશય; ખરા ખોટા	દહાડાવાળી
વંશજ્ઞે=વંશમાં જન્મેલા	વખાણ કરનાર	સમય વિચારીને=સમય
ખડેર=ભાંગી પડેલી	પટાવતો=રાજના મુખ્ય	સચકતા વાપરીને
ધમારતો	સરદારો.	નિર્ભય=ખીક વગર
ગુજરરટ=ગુજરાત	ક્તલ=કાપાકાપી	રણુભૂમિ=લડાઈની જગ્યા
નીડર=ખીએ નહિ એવો;	પડવ=મુકામ	રણુક્ષેત્ર; રણુસંગ્રામ
હિંમતવાન	મરણીઆ થમ=ચાહોમ	ચાહોમ કરીને=મરણીઆ
વચની=ખોલેલું પાળનાર	કંરી; જંપલાવી	થઇને
ભાટ=એક જાતના	ગર્ભવંતી=મેળવવાળી;	ઝૂઝીને=જુરસાથી લડીને

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊડી ? ત્યાર પછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત ક્યા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું ? અને તે ક્યાં હતું ? વલ્લભી વંશ કેટલાં વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? વલ્લભીવંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની ક્યા નગરમાં હતી ? ભુવડ અને જયશિખરી વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? રૂપસુંદરીને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાંચમી ચોત્તીના અર્થ આઠ આના. [૫૯

પાઠ ૬૩.
વનરાજ=નયશિખરીનો
છેકરો
દેખરખ=તપાસ
મૂળરાજ=રાજનો છેકરો
(એ મૂળ નક્ષત્રમાં
જન્મ્યો હતો)
ઐશ=સૌથી સારો
પુખ્ત ઉમર=સમજણી
ઉમર; અહાર વરસની
ઉમર
કદાવર=ઉંચો ને ભરાઉ
શામળો=કાળો
શ્રીરથજ=સિદ્ધપુર. એ

સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે
ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો
ભુનામક=ગીરનાર
પર્વતની પાસે શહેર છે
(હવે એમાં બાળી
વંશના મુસલમાન
રાજનું રાજ્ય છે)
ખાલસા=જાત
સતી થવું=ધણીના
મુઝદાં સાથે જીવતા
બળી મરવું
આણુ=દુવાઇ; હુકમ
શૈવ=શિવનો
બાલ=ધોળકા તથા

ધણુક તાલુકાનો તથા
કાઠિઆવાડનો કેટલોક
ભાગ
સહસ્રલિંગ તળાવ=એ
નામનું પાટણમાં તળાવ
હતું એના ઉપર હજાર
મહાદેવની દહેરી હતી
તેથી એવું નામ
પાડ્યું હતું.
દંતકથા=મોટેથી ચાલતી
ખરી ખોટી વાત
બાધ=હરકત
દત્તિ=ભાવ; ઇચ્છા

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું? વનરાજે પોતાના બાપનું
રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું?
અણુહીલપુર નામ પાડવાનું કારણ શું? આવડવંશનો છેલ્લો રાજા કોણ
અને તેને કેટલા છેકરા હતા? આવડ વંશ પછી કયો વંશ થયો? એ
વંશના પહેલા રાજનું નામ શું? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું?
મૂળરાજ નામ શા ઉપરથી પડ્યું? મૂળરાજના માબાપ તથા દાદાનું નામ
કયો. સોલંકીવંશ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ ચાલ્યો? સોલંકી
વંશમાં કયો ઐક રાજ થયો? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ
શું? મીનજીવેથી શું બધાવ્યું અને તે ક્યાં તથા ક્યારે? સિદ્ધરાજના
શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો?

૬૦] ચોથી ચાપડીનો “ડિરેશન શિક્ષક” ચાર આના.

જુનાગઢના રાજા સાથે લગ્ન થવાનું કારણ શું? એ લગ્ન કેટલા વરસ ચાલી, અને શું પરિણામ આવ્યું? રાણકેવીને એળખાવો. યશોવર્મા ક્યાંનો રાજા તથા ક્યા વંશનો? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લગ્ન ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો. રુદ્રમાળ ક્યાં છે તથા શું છે? એ કોણે બંધાવ્યો તથા કોણે પુરો કરાવ્યો? શ્રીસ્થળનું ખીજી નામ શું? એવું નામ પાડવાનું કારણ શું? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં? સિદ્ધરાજ બળેસો હતો કે નહિ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને ક્યા સનમાં મરી ગયો? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે આણંદીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જોવો રાજા થયો નથી? એનો જન્મ ક્યા સનમાં અને ક્યાં થયો? આ બધાના જવાબ માટે ગુજરાતના ઇતિહાસની ચાર્તારૂપી રસિક પ્રશ્નોત્તરમાળાની ૧૮મી વાત વાંચો.

પાઠ ૬૪.	પાટનગર=રાજનગર;	દીપી-શોભી; ખીલી
ઉમરાવ=અમીર	રાજધાની	અલટિત=અયોગ્ય
ચોક્કો=લડંગ્યો.	બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી	આકત=દુઃખ
અલાઉદ્દીન=ખીઝજી	બાગલાણુ=નાશકની	ઝપાઝપી=મારામારી
વંશનો ખીજો બાદશાહ	પાસે કુંગર છે.	કવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક

સવાલ—વાઘેલાવંશનો છેડેલો રાજા કયો? ગુજરાતનો છેડેલો રાજપુત રાજા કયો? કરણધેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને ક્યા સનમાં? કરણની ઈશ્વર રાણી ખૂબસુરત હતી? કોલાદેવી કોની બેગમ થઈ? કોલાદેવીની છોકરીનું નામ શું? દેવળદેવી કોની સાથે પરણી? કરણનું મોત શી રીતે થયું?

પાઠ ૬૫.
દુરાચરણી=અરાધ્ય
આલનો; દુગુણી
પાત્ર=છાકરાનો છાકરો
બંડ=ફુલડ; બળવો
લડવૈયા=ચોદા
ધોર=પાપી; કૂર
ધોર કમ=ધાતકી કામ

પથાત્પ=પસ્તાવો
અંતઃકરણ=મન; દીલ
વાટપાડુ=રસ્તો રાકી
લુટનાર
કસળ=મૂળ
સરહદ=સીમાડા;
છેવટની હદ
વસુલાત=મહેસુલ

બેશ=સારી; ઉમદા
પ્રવાહ=વહેણ
સુશૌલિત=સારી શોભા-
યમાન
વણુકરો=વણુનાર
ઉમદા=સરસ
ઘોરસ=મેળો

સવાલ- ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઇ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજદરશાહના મુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉધરાવવાની રીત કાણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યા ? અહમદશાહનો અમલ ક્યાંથી ક્યાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર ક્યાં છે ?

પાઠ ૬૬.
મોજલો=આનંદી
જમ=મુસલમાની વંશનું નામ છે
બેગડા=મે ગઢ જીતનાર
પ્રીતુર=ફુલડ; બંડ
દાબ=કરબ; ધાક
શિરોહી=ગુજરાતની
ઉત્તરમાં છે. (અહીંની

તરવાર વખણાય છે)
જગત બુશિર=જગત
પોઈટ. (એ દારકા
પાસે છે)
ચાંચીઆ=દરીઆમાં
લૂટ કરનાર
ખાલસા=જપ્ત
પ્રતાપ=કીર્તિ
મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળા

બેટ=શંખોદાર, (એ
દારકાની પાસે છે.)
ઉસ્તાદ=ગુરુ
શ્રીમંત=પૈસાદાર; તવગર
ફિરદોસ=આંખાવાડી
અમરાઇ=આંખાવાડી
ઠાઠ=લપકો; હાથબો
વાજીત્ર=વાળ

૬૨] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—મહામહાશય ખીન્ને કોની સાથે પરવ્યો હતા ? બેગડો નામ સાથી પડ્યું ? ક્યા ક્યા બે ગઢ હત્યા ? કેટલા વરસની ઉમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પાડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? ક્યા ક્યા રાજાઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૩ માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની લગ્નમાં કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદાવાદ કોણે વસાવ્યું ? ભમરીઓ કુવો ક્યાં છે ? મહામહાશયને ક્યાં દાટયો છે ? મહામહે લોકાપયોગી શું કામો કર્યાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્દરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૭.

સર=તાબે	બક્ષા=બેટ ક્યાં	વડોદરા=વિશ્વામિત્રના
લગામ=સત્તા	ટકી શકાય=ટક્કર લઇ	કાંઠાપર ગાયકવાડની
હસ્તક=નાખામાં	શકાય	રાજધાનીનું શહેર છે
વશ=તાબે	ખંભાત=મહી નદીના	હવાલે=તાબે
બધાવી=પચાવી	મુખ આગળ શહેર	મગર=અહાંકારી
કર=વેરો	છે એમાં મુસલમાની	આપધાત=પોતાને હાથે
દર=ભાવ	રાજ્ય છે.	પોતાનો જીવ કાઢવો તે
	કતોહ=જીત	અંત=છેડો

સવાલ—મહામહે બેગડા પકડી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઇ ગયો ? તેણે શું કર્યું ? બહાદુરશાહ ક્યા બે જગરા થયુંને જીતી શક્યો નહિ ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કર્યું ? ગુજરાતનો છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૮.

આખુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પર્વત છે.	ઝૂંપડું=તાડછત્રનું ઘર	ગંજ=ધાસનો ઢગલો
ધરા=ભરાવ	વાદળાં=આભલાં	ભિજી=ભિનાઇ
અમકારા=અબકારા	નાળયું=નળી	બધાઇ=કરી
	ધુમસ=ધુમાડા જેવી	કરા=આક્રમણમાંથી પાછી-
	ધાડી વરાળ	ના બધાયેલા કાંકરા

પરે છે તે | હવામાંની વરાળનું પાણી |
આકળ=કાંડીના જોરથી થયું તે; આસ; ઠાર.

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, આકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આપુ ક્યાં છે ? સવારે ધુમસ જેવું થું દેખાય છે ? 'ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર થું ? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે ? પાણીવાળી જગ્યા ગણાવો. વાદળાં શેનાં બને છે ?

પાઠ ૬૬. | સપાટી=પદાર્થનો ઉપલો | સ્તીમર
સહ=વહાણના કુવા સાથે ભાગ ફેરો=આટિ; ચક્કર
બાંધેલું પવન જરવાનું આગબોટ=વરાળથી આરપાર=એક છેડાથી
લુગડું ચાલતું મોટું વહાણ; બીજા છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી થું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે ? પૃથ્વી જે ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા ગેલની હોવી જોઈએ ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે ? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ થું ? ઊકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે ધરો ફરે છે કે ઊકરાઓ ફરે છે ?

પાઠ ૭૦. | ચોક્કસ=ચુકર | જોતુ=સળગતો કાકડો
અંતરે=છેટ | સ્થિતિ=હાલત; ગતિ; બળ વાપિક=વરસની

સવાલ—દહાડો ને રાત કેના ફરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? દહાડો ને રાત સરખા ન હોવાનું કારણ થું ? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને તે દિવસ ક્યાં ?

પાઠ ૭૧.

અગાસી=ધાપ્યુ

કરંડી=કપાસ, તુવેરનો

સુકા છેડ

ખુંપરાં=સૂકાં ફુંકાં

કાઠા=નીક

કાંસ=પાણી જવાનાં

માર્ગ; નીક

ટ્ટી=ખડખડ્યુ

ખરીફ=ચોમાસામાં

વવાતાં ધાન્ય

વાવણી=રાંપણી

કરપી દે છે=રાંપડી

ફેરવે છે

નીંદી=ઉપેડી

હેલી=ચાલુ પરસાદ

વળે છે=થાય છે

માફકસર=જોષ્ઠતો

તીડ=ખેતરને નુકસાન

કરનાર તપખીરિઆ

રંગનું જીવડું

ધમાલ=બીડ; ધાંધલ

રવિપાક=શિઆળુ પાક

કડખ=જીવારના સુકા

સાંઘ

સરકાર ધારા=મહેસુલ

ખરે=ખાંચપર પડે

ધરે=ચોળે [વગેરે

તખોળ=પાન, સોપારી

ધરે=પહેરે; ઓઢે

શાલ=કાનનું કીમતી

લુગડું

ફાટે=ચીરા પડે

ધટે=ઓછા થાય

ભલીભાત=સારી રીતે

જળ ઉડા જાય=પાણી

સુકાઈને ઓછું થાય

પામે=મળે; આવે

ગુણવાન=ફાયદાવાળા;

ગુણકારી

હોળ=પાણીની ટાંકી

લામ=લાગે

ચંદન=સુખ, કેસર

વર્ષરેને ધસીને લયક

જેવું બંનોવે છે તે

મીઠા=મધુરા

વણુતોને=ધણાજ

ખાસું=મગનું

દૂખાદૂખ=દૂખી ગચ્છેલી

ઉચારે=ઝોલે

મલાર=રાગનું નામ છે

ખેતીકર=ખેડુત

ચંપેલી } એક જાતનાં

જીર્ણ } સુગંધીદાર

જાઈ } સફેદ ફૂલ

ચંપા=પીળા રંગનું

સુગંધીદાર ફૂલ

ભલાં=સારાં

કુલાય=ઓઢા થાય; ખીલે

માટ=માટે

ચાખડીઓ=પાવડીઓ

દિંચોળા=હોંચકા

ખાટ=ખાટો

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુત શું શું કરે છે ? ઉનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું શું લાવે છે ? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે ?

ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી ?
શિઆળામાં શું કામ કરે છે ? શિઆળામાં શું શું વેચવા આવે છે ?

કવિતાની સમજૂતી.

શિઆળામાં ઠંડો પવન વાય છે, ઝાડનાં પાંદડાં ખરી પડે છે અને ઘઉં પાકે છે ; ગોળ થાય છે, કપાસ અને કોળ પાકે છે, લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન સોપારી ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, ને શાલ ઓઢે છે, ગરીબ માથુસુના પગ અને માલ ફાટી નખ છે. શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે. (૨) ઉનાળામાં પાણી ઉંડાં જતાં રહે છે, એટલે ઓછાં થાય છે. નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે. સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) પાણીના કુંડ, કુવારા ને બાગ સારા લાગે છે, ચંદન અને વીંજણા વહાલાં લાગે છે. કાચલ મધુર શબ્દ બોલે છે, અને તાપ ધણોજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ધણી મજાની લાગે છે દુનિયા પાણીમાં ડૂબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોકો મલાર રાગ ખાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જીંઘ, જમ્બ અને ગુલાબના ફૂલ સારાં ખીલે છે ; ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હોંચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ કર.

સલામતી=હથિયાર ન-
આવી સલામ આપવી તે
અધિકાર=ઓહો ; સત્તા
છપરી=અમલદાર ;

અધિકારી

કમિસનર=પ્રાંતનો મુખ્ય
અધિકારી
ગવર્નર=પ્રજાકાનો મુખ્ય
અધિકારી

માહીતી=સમજ

રેલ=પૂર

સિંધુ=એ સિંધ પ્રાંતમાં
મોટામાં મોટી નદી છે
બેનવાળી=શરદોવાળી.

નાશક અને અંબક=	મહાબળેશ્વર=મુંબઇ	મંડળ=સભા
નાશક જિલ્લામાં ગોદા-	ઇલાકામાં સત્યાદ્રિમાં	કાયદા=કાનુન ; ધારા
વરીના મૂળ આગળ	હવા ખાવાનું કોઠાં છે	મંત્રી=પ્રધાન ; વજીર
એ શહેર છે.	ગવર્નર સાહેબ ઉના-	મોટી અદાલત=હાઇકોર્ટ
જળધામ=પાણીનું જોસ-	ળામાં અહીં રહે છે.	ન્યાયાધીશ=ઈન્સાફ કરનાર
બધ ઉપરથી પડતું તે	પુના=પુના જિલ્લામાં	નાર અમલદાર; જજ
રોગિષ્ઠ=રોગવાળી	મુળામુદા નહીં પર	ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળ-
વિભાગ=ભાગના ભાગ	શહેર છે, એમાં પેશ્વાની	વણી ખાતાનો વડો
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજનો	રાજધાની હતી.	અધિકારી
મુલક	પુનાના પાન વખણાય છે	મેશક=નક્કી

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા કયા? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે? એ ચાર વિભાગ સિવાય બીજો કયો જુદો વિભાગ છે? તેના ઉપરીને શું કહે છે? ગુજરાત કયા વિભાગમાં આવ્યો? મુંબઈ ઇલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે? સાથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે? ઇલાકાનો ઉપરી કાણુ? તેની નીમાણુક કાણુ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓદાપર રહે છે? ગવર્નર સાહેબ શિઆળામાં, ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં કયાં રહે છે? મુંબઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલાં મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઓળખાય છે? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કાણુ ચલાવે છે? ડિરેક્ટર એટલે શું? ઇલાકામાં કયાં કયાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે.

વાર્તારૂપી રસિક પ્રશ્નોત્તરમાળા છ આના. [૬૭]

મુંબઈ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૩.	વૈભવ=સુખનાં સાધન	પાંજરાપોળ=અશક્ત
હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો	થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું	ઢોરોને રાખવાની જગા
છિતાર=મુસાફર	ત્રિકોણાકાર=ત્રણ	સહિત=સાથે
ફાંટા=શાખા	ખુણાનો ધાટ	દેવસ્થાન=દહેરૂં
મિલો=કાપડ વણવાનાં	વિસ્તાર=લંબાઈ પહોળાઈ	અવણી=લશ્કરને રહે-
કારખાનાં	કરોડપતિ=કરોડ રૂપી-	વાની જગા; કેમ્પ
કારખાનાં=કામ કરવાની	આના ધણી	ગોરૂં લશ્કર=સોલ્ડીયરનું
જગો	દાણુ=જાત	લશ્કર
ગીરદી=બીડ	વણાટ=વણવાનું કામ	રોળે=કબર
લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂપી-	તાર=તાંતણા	શાભા=દેખાવ
આના ધણી	ત્રણ તાર=સુતરાઉ, રેશ-	કોલેજ=પાઠશાળા; હિંદુ
મિનારા=ગુરજ	મી ને કસખી વણાટ	જ્ઞાન આપવાની શાળા
	ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત	

સવાલ—મુંબઈ બેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કવી રીતે મળ્યો? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પડવાનું કારણ તથા એનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે? એનો વિસ્તાર કેટલો છે? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે? મુંબઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે? મુંબઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું? મુંબઈ ઇલાકામાંનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઈ હતી? ચઢતી ક્યારથી થઈ?

૬૮] બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજીકૃતિનાં મનોરથ પાંચ આના.

અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે? અમદાવાદ શહેરમાં જેવા લાયક જગ્યાઓ કઈ કઈ છે? અમદાવાદ કઈ નદીને કાંઠે છે? અમદાવાદનું શું શું વખણાય છે?

પાઠ ૭૪.

જંપુસર=ભરૂચ જિલ્લા-
માં કસ્યો છે

રેલવે=લોદાની સડકનો
રસ્તો

હાદર=નદીનું નામ છે. એ
રેવાકાંઠાના ડુંગરમાંથી
નીકળી ખંભાતના

અખાતને મળે છે

એએએ=એએએઆ

પોહી=માલ લાદેલો બળદ

વણુનર=પોહીનું ટોળું

પેંદ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી
રાજ્ય છે. અહીંની

પાધડી વખણાય છે

પંળે=સપાટો

પોરબંદર=સુદામાપુરી

એ કાઠીઆવાડમાં છે

વીરમગામ=અમદાવાદ

જિલ્લામાં શહેર છે

અહીં મુનસર તળાવ

જેવા લાયક છે

ડીસા=એ પાલણુપુર

એજન્સિમાં શહેર છે

વેપારીમાર્ગ=માલ લઈ

જવા લાવવાનો રસ્તો

કાફીલો=જથો; ટોળું

થરાદ=પાલણુપુર એજ-

ન્સિમાં ગામ છે

નગરપરકર=સિંધના

થરપારકર જિલ્લામાં

તાલુકો છે

સવાલ—જંપુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયાં કયાં સ્ટેશનો આવે? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઈ રેલવે જાય છે અને તે કયાં સુધી જાય છે? સુરતથી મુંબઈ જવું હોય તો કઈ રેલવેમાં બેસવું પડે? રસ્તે કયાં કયાં સ્ટેશનો આવે? સુરતથી નાશિક કેટલે રસ્તે જઈ શકાય? આગગાડીમાં જવાનું સાઈકલ પગ રસ્તે જવાનું? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી? મુંબઈથી દ્વારકા શી રીતે જવાય? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઈ શકાય? પોરબંદરનું બીજું નામ શું? પોરબંદરથી જંપુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે? આગગાડી અને આગબોટ નહોતી ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો?

પાઠ ૭૫.	રૂપીઆ આપવા તે આખાદ=ચદિઆતું	
જૂન=ઘેડી [સૈકા	સ્વતંત્રપણું=આપ અખ-	બેનમુન=જેનો નેપ્ર
સદ્દિ=સો વરસનો કાળ;	ત્યારી	નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
તુંવાર=રજપુતની જાત	રંગાટી=રંગતું કામ	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
ચોહાણુ=રજપુતની જાત	સરહદ=સીમાડે; છેવટની	ઘેરાવો=ફરતો ઘેર
ખંડણી=નાના રાજાએ	હદ	ખુરજો=મિનારા
મોટા રાજાનેદર વરસે	ધાક=કરખ; દાખ	ટકી રહે=કાયમ રહે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે ? હાલમાં ત્યાં ક્યા લોકોની વસ્તી છે ? ચાંપાનેર કોણે ક્યા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું ? ૧૧ મા સૈકામાં કોનું રાજ હતું ? ઇ. સ. ૧૪૧૮, ૧૪૫૦, ૧૪૮૪ માં, શું બનાવ બન્યા ? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યા સનમાં જીત્યું ? ૧૮૦૩ માં શું બનાવ બન્યો ? ચાંપાનેર અંગ્રેજોના હાથમાં આવ્યા પછી આખાદ કેમ થઈ શક્યું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જોવાલાયક શું છે ? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે ? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

ગુજરાતના ઇતિહાસની વાર્તારૂપી

રસિક પ્રશ્નોત્તરમાળા છ આના.

પાઠ ૭૬.	સ્થિતિ=હાલત	કરીએ
ગરમી=ગરમ વસ્તુને	છલાછલ=છેક માથા સુધી	સંકાતીએ=બરાબર
અડકવાથી જે લાગણી	ઉપસીને=પુલીને	ગોઠવીએ
પેદા થાય છે તે	ધન=નકર	પ્રસરી=ફેલાઈ
અપકો=કામ	પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું;	પારોપાર=એક છેબી
અઝેલા=ફોસ્લા	પાણી જેવા રેલાતા	બીજા છેડા સુધી
અજન=તોલ	ખંખેરીએ=રાખ દૂર	ફેલે=કદ વધે

૭૭] ત્રીજી ચોપડીના અર્થ પાંચ આના.

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી આબતમાં ફેરફાર થાય છે અને એ ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. ધન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે? ગરમી શેમાં જલદી પ્રસરી જાય છે?

સાર—ગરમી એ પદાર્થ નથી. ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે; એટલે ધન હોય છે તે પ્રવાહી થઈ જાય છે, અને પ્રવાહી હોય છે તેની વરાળ બને છે. જે પદાર્થમાં રજકણો પાસે પાસે હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જાય છે, પણ જે પદાર્થમાં રજકણો આથે આથે હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જતી નથી.

પાઠ ૭૭.

સાંક્રિયાય=કદ નાનું થાય

વાદ પૈડાપરનો લોહનો

ગોળ પાટો

સજ્જડ=મજામુત

હાંકણુ=દાંકણુ

વાયુરૂપ=વા જેવા

સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ

અરૂં રૂપ

શંકા=વહેંચ; શું થાય

ભરેલા વિચાર; સંદેહ

હાળી=ગોળી

કસો=કેસો

શાલદુપટ્ટા=શાલ વગેરે

ઉદાહરણુ=દાખલો

હુંકાણું=સંદેહ ગરમ

મુકાબલો=સરખામણી

લાગણી=અસર

સવાલ—હંડી એ શું છે તે સમજાવો. હંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થને હંડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને હંડી લાગવાનું કારણ શું? હુંકાણા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત હંડું કઢીએ છીએ, તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

સાર—જેમ ગરમી એ પદાર્થ નથી, તેમ હંડી પણ પદાર્થ નથી.

મુંબઈ પ્રજાકાની જૂજાળની પ્રતિભાના જા આના. [૭૧

જેમ ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે, તેમ ઠંડીથી પણ પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે. ઠંડીની અસરથી વાયુરૂપ પદાર્થો પ્રવાહી થાય છે, અને પ્રવાહી પદાર્થો ધન થઈ જાય છે. ગરમીની અસરથી ઠંડીની અસર ઉલટી થાય છે.

પાઠ ૭૮.	ગોરમટી=ગોરાડુ માટી	ફુલવેલી=પકવેલી
કાગળા કરવો=મેમાંપાણી	અધક=બાંધી કરનાર	ચાંદી=ફાલ્લા
ભરી પાછું કાઢી નાખવું	મજામુતી=તાકાત; જોર	દાહ=અગન
ધુંટડો=એકે શ્વાસે	કાકડો=ગળામાં બહારની	ગચરકા=ઓડકાર
પિવાય તેટલું	બાબુએ દેખાતો ગઢો.	ઉલટી=વામીટ; ઓકાર
ખટમડુ=સડેજ ખાડું	એ ગઢો નાના છોકરા-	કોકીલું=સડેજ ડુંદણું
ગુરં=તુરાશ પડતું	માં દેખાતો નથી મોટા	મહીસાગર=મહી નદી
થૂ થૂ=થૂંક થૂંક	માણસમાં દેખાય છે	ખદખદ=ખદખદ થાય
બનાવટી=બનાવેલા	અવાળું=દાંતના પીઢિયાં	ચકનું=એકેસો ગોળાકાર

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય ? ફટકડી આપણા દેશમાં ક્યાં થતી હતી ? ફટકડીના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. ફટકડી શી રીતે પ્રુથવતા હશે ? ફટકડી ફુલવતી વખત ખદખદ છે તેનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૯,	ધસરકા=ધસારાથી	જંગાલ=તાંબાનો કાટ
સીસું=મેલા ભુરા રંગની	પડેલા કાપા	કટાણું=કટાયલું
ધાતુ	બે બોલ=થોડું	રદ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી ? મંજરામે ક્લાઈ વિષે શું શું કહ્યું ? વાસણને ક્લાઈ દેવગ્રવવાનું કારણ શું ? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે ? કાંસું શું શું મેળવીને બનાવે છે ? સીસું, ક્લાઈ અને જસતના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૮૦.	ને નક્કર	ચીવડ=ચિકનવાળું;
મેલ=ધરતું ભાષી ઉચું	ટકડે=ટકે એવું	ચીકણું [સંચો
આડું મોટું લાકડું	કષ્ટ=લાકડું	કેલુ=સેરડી પીલવાનો
ધોડિઆટ=પીઠને સમાંતર	રસવાન=રસવાળું	ધાણી=તેલ, દીવેલ વગેરે
નાખેલું જાડું લાકડું.	વૃદ્ધિ=વધારે	પીલવાનો સંચો
એમાં હોયકા સાડ કડાં	શીસું=ઝટ ફાટીજન્ય એવું	ચદિઆતો=ચદતો; સરસ
જડવામાં આવે છે	રેસાદાર=રેસાવાળું	હાથીદાંત=દંતુશળ
સરપણુ=ખજાનણુ	પરનાળ=નેવાંનું પાણી	ધાટખંધ=ધાટદાર
કુંપળ=ટીશી	ઝીલવા સારે બનાવેલી તે	ઓપીને=ધસીને
ગણતરી=હિસાબ	ધટ=મજામુત	મુઠ=હાથો
ગર=વચગેલા ભાગ	ખિચોખીચ=પાસેપાસે	મહોરાં=રમકડાં
સંગીન=ધટ; મજામુત	એકકાર=એકમેક	ચોક્કસ=મુકરર

સવાલ—લાકડું ક્યાં ક્યાં જેવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે શેની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડળા પરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન હોય છે અને તેમ થવાનું કરણ શું ? નાળિયેરી અને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે અને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ધર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયલુનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કરણથી ? લાકડાની કંઈ કંઈ ચીજો બને છે ? કાતરણી કામ જેવું હાથીદાંત પર થઈ શકે તેવું લાકડા પર થઈ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ?

ચોથાંસી તાલુકાના જુઓળ શિક્ષક બે આના. [૭૩

હાસીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ કહેવાય ?

પાઠ ૮૧.

કામ=ક્રમ	વજ્રપત્ર=ફૂલનાં ઢાંકણાંનાં	અગશીઆ=સેકટો
સુગંધી=ખુશબો	નાનાં પાંદડાં	પુંકેસર=નરતંતુ
સોડે છે=પીમળે છે	નાબુક=કોમળ	સ્પ્રિફિસર=ત્રીતંતુ
પાંખડી=પાંદડી	ચૂંટી=તોડી	પરાગકોશ=પરાગનો
જનસંતી=એક જાતનાં	સળંગ=આખો	જથો
ફૂલ	ફૂલમણી=ગોટો	પરાગકણુ=પરાગની રજ
કળી=ખીલ્યા વગરનું	ગોટો=પાંખડીઆ જોડા-	રજ=પરાગના ઝીણા
ફૂલ	ધને ગોટા જેવું અને	કણુ
ઢાંકણુ=કવર	છે તે	ખીજશય=ખી બધાવા-
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણુ	સરણુક=પીપી	ની જગા; ગર્ભાશય
	મુખ્ય=જરૂરનો	સૂક્ષ્મખીજ=ઝીણાં ખી

સવાલ—અતર શેનું અને ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ સરણુક જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? ક્યા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ ક્યાં હોય છે ? ધણુ નરતંતુ ક્યા ફૂલમાં હોય છે ? ફૂલના ભાગ ગણાવો.

પાઠ ૮૨.

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી;	માવજત=સંભાળ; ખરદાંસ	જળવાય=સચવાય
પેસવાથી	ચોજના=ગોઠવણુ	પતી રહે=પુરું થાય
પોષવામાં=પોષણ કર-	ગર=માવો	ફાલવા=છોલવા
વામાં	વર્ગ=જાત	
	પોપટ=ચણુની સોગા	

૭૪] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—ફળમાં કેટલા ભાગ હોય છે તે તે કયા કયા ? ફરીના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષમાં કેટલા ભાગ દેખાય છે ? દ્રાક્ષમાં કયા કયા ભાગ ભેગા હોય છે ? ફરીના વર્ગનાં ફળ ગણાવેલ દ્રાક્ષના વર્ગનાં ફળનાં નામ દો. ફળના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય તે તે કયા કયા ?

પાઠ ૮૩.

પડ=થર	કઠોળ=દ્વિફળ ધાન્ય	ફળ
ફાડ=ભાગ	સત્વ=કસ	રૂદ્રાક્ષ=જેની માળા અને
ખીજાંકુર=ફળુગો	માફક=અનુફળ	છે તે મણુકા; એક
પોપણુ=ગુજરાત	રામફળ=રીતાફળ જેવા	જનના ઝાડનું ખી
	લાલાશ પડનાં રંગના	

સવાલ—ખી તે જાગવા માટે શું શું જોઈએ ? ક્યાં ખી એકફળ ને ક્યાં ખી દ્વિફળ છે ? દ્વિફળ ખીમાં ખીજાંકુર ક્યાં હોય ? ખીજાંકુર શું ખાખતે મોટું થાય છે ? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ ક્યારે જાગે છે ? જાગીને ક્યાં આવે છે ? ક્યાં ખી વાંદણાં વાવવાં જોઈએ ? ક્યાં ખી મોડાં વાવીએ તો ટાકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ? એકફળ ધાન્ય ગણાવો.

પાઠ ૮૪.

સૃષ્ટિ=દુનિયા	અંશ=ભાગ	જરૂર=પામન કરવાની
શોભા=દેખાવ	ડીકું=ડીંચું	કોથળી
આત્મા=મન	પ્રાણરક્ષા વાયુ=જીવનું	નસો=રો
પ્રસન્ન=ખુશ	રક્તગુ કરનાર વાયુ;	ધન=ધીચ
સંતાપ=મનનું દુઃખ	ઑકિસજન વાયુ	ધટા=ભરાવ
	પુષ્ટિ=ખળ; જોર	પ્રકાશ=તેજ

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ ક્યારે બધું દુઃખ ભૂલી જાય છે ? પાંદડાં શું શું કામમાં આવે છે ? ઝાડને પાંદડાંનો શો

ઉપયોગ છે ? પાંદડાં ક્યે વાટે જાસ લે છે ને ક્યે વાટે કાઢે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું, જહર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે આડના પાંદડાંની નસો ડીટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે આડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં લિલાશ પડતાં કેમ દેખાય છે ? પાંદડાં પરથી એકદળ ઝાડ અને દ્વિદળ ઝાડ શી રીતે ઓળખી શકાય ?

પાઠ ૮૫.	ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ	ચરખો=કપાસમાંથી
નમસ્કાર=એ હાથ જોડી	તાવડો=પેણો	કપાસીઆ છુદા પાડ-
માથું નમાવવું તે	વળી ન જાય=વળ દેવાય	વાનો સંચો
નર્ચા=એકલા	નહિ	ચઢિઆતી=સરસ
વિચિત્ર=દેખાવમાં બેડાળ	મસજો=ચોળે	નુકસાનકારક=નુકસાન
વાવેતર=રોપણી	ફાયદાકારક=ગુણુકારી	કરનાર
પાણીપોચી=બેજવાળી;	જનગૃત=હોશિયાર	કોવત=બળ; જોર
શરદીવાળી	અરબસ્તાન=એ દેશ	અનિયમિતપણે=ચગર
સોડમ=વાસ	હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમે	નિયમે
તેજદાર=તેજવાળો;	એશિઆ ખંડમાં છે	હદ બહાર=જનદે; વધારે
ચળકેતો	છડીને=છોડા કાઢીને	કાળજી=શીકર

સવાલ—ચા એ શું છે ? ચા ધણી ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે ? ચાને કઈ જમીન અનુકૂળ નથી ? પાંદડાં ચુંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કાશી પહેલ વહેલી ક્યાંથી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના ક્યા ભાગમાં થાય છે ? કાશી એ શું છે ? કાશીના ફળ પર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે ? ચા બનાવવાની રીત કહો. ચા અને કાશી ફાયદાકારક છે.

૭૬] પાંચમી ચોપડીનો “ક્રિકેટસન સિદ્ધાંત” ચાર આના.

કે નહિ? જવાબ. આ કૃષ્ણદાસને નથી કારણ કે આ જુઓને મારી નાખે છે અને ઉપને ઓછી કરે છે. જે જે માણસો હંમેશાં આ પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લાભ સક્રાંતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદા પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૬.

અમીરી=ગૃહસ્થાશ્રમ

ચિહ્ન=નિશાની

નિર્ધારન પૈસા વગરનો

ઉમદા-પ્રામની

ગરમ હવા-ગરમી

ચીન=એ હિંદુસ્તાનની

પૂર્વમાં દેશ છે.

અમેરિકા=એ ખંડ છે

મીસર=હિંદુસ્તાનથી

વિલાયત જતાં રસ્તામાં

એ દેશ આવે છે

કપાસ=રૂનો છોડ

પાંખડી=ગળી

કપાસીઆ=કપાસનાં ખી

નક્ષત્ર=ઉપમહ

છંડવાં=ખીલ્યા વગરનાં

કાલાં

કાલાં=કપાસનાં ફળ

વીણુવો=લણુવો

અંક્રાય=નકી થાય

સવાલ-જુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે? કપાસના પાંદડાંનો આકાર કેના જેવો છે? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો હોય છે? કપાસનો પાક કેવી જમીનમાં સારો થાય છે? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે? કપાસને કેટલીવાર લણુવો જપડે છે? કપાસ લણુવાનાં માર્થી સારો વખત કયો? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અંક્રાય છે? કપાસ વીણુવાનું કામ બાયડીઓ ને છોકરાંઓ પાસે કેમ કરાવે છે?

પાઠ ૮૭.

આલસ=ગળાની નીચે

લટકની ચામડી હોય તે

નભાવવો=ટકાવવો

ગરમાવો=ગરમી; હંફ

ભીંગડાં=ગળા પડ

સરખી=લપસી

મછવો=નાની હોડી

હલેસાં=ચાટવા

સુશ્રવન=વહાણુને ફેરવવા-

ની ગતિ આપનાર યંત્ર

કણુકી=ત્રીણા ચોખા

સવાલ—માછલી પાણી બહાર કાઢવાથી તે કેમ મરી જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાના શરીરની રચના કહો. માછલાને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી ધણાં ઇંડાં મૂકે છે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૮.

નાગ=ફેણવાળો સાપ
કાંચળી=સાપની બીંગ-
ડાંવાળી પાતળી આમડી
પાંસળી=પાસા પરની
હાડકી

કરોડ=ખરડનું હાડકું
લોચા=માંસના ગદ્દા
સંકાચી=નાના કરી
ડાચું=જડાચું
ડાંખ=ચટકો
ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે

કચરધાણુ=ચુરેચુરો
ફેણુ=સાપના માથાપરનો
પહોળો ભાગ
બ્લીચિંગ પાઉડર=ધોવા-
ના કામમાં વપરાતો
સફેદ ભુકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? એરી સાપ અને એર વિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ ઇંડાં મૂકે છે કે વિંઆય છે ? સાપનું એર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? કયા એરી સાપને ફેણ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળણું હોય તેમ સાથી વળી શકે છે ? સાપનું એર લોહીમાં શી રીતે બળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ ને કાઠનો રંગ કેવો હોય છે ? ટીપા:- જેને કાનને ડોકણે કાણાં હોય છે તે ઇંડાં મૂકે છે.

પાઠ ૮૯.

સેવાળ=લીલ
માંસાહરી=માંસ ખાનાર
ટીથી=કુખળ; પાંતરાંની

કળી
જીવ હિંસા=હત્યા

ગુમ થવાથી=દેખાતા

બધે થવાથી

ગુંગળાતી=અકળાતી

લપલપાવી=બહાર કાઢી

ગ્રાણી=પીડા

ભવ=અવતાર

સવાલ—દેડકું ઈંડાંમાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ?
 તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠનું શું
 થાય છે ? દેડકાને ફેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછલે
 ફેટફેટલાં આંગળાં હોય છે ? બધું મળી ફેટલાં આંગળાં હોય છે ?
 આગલા ને પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે શ્વાસ લે છે ?
 પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં ને આપણી
 જીભમાં શું ફેર છે ? દાંત હોય છે કે નહિ ને હોય છે તો ક્યાં હોય
 છે ? દેડકાં ક્યાં રહે છે ? દેડકા થતાં સુધીમાં તેના ક્યાં ક્યાં ને
 ફેટલાં રૂપ થાય છે ? દેડકાના પ્રમાણમાં તેને શું શું મોટું છે ? દેડકાનું
 લોહી કેવું હોય છે ? જ. ઈંડું.

પાઠ ૯૦.

પસારી=પંડોળી કરી

વર્ગ=ગત

કરવત=લાકડા વાહેરવાનું

ઓગર

દાંતા=કાંગરાવાળી ધાર

બિડાય=બધે થાય

રજપુસ્તાન=ગુજરાતની

ઉત્તરમાં પ્રાંત છે.

સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમધાટ

ગોરાકુ=પિળાશ પડતી

લંબગોળ=લાંબો ગોળ

ટપકીદાર=ટપકીવાળું

રીણુ=પરપોટા

પાલા=પાંદડાં

ગળી=એક ગતનું ઝાડ;

એમાંથી ગળીનો રંગ

બનાવે છે

ધાણુ વાળે=નાશ કરે;

ઉત્તર કરે

ઉત્તર-વેરાન; ઝાડ

પાન વગરની

હીણુભાગી=કમનસીબ

ખરપડી=એનામનું જીવડું

ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો

વખત; કચકા

અગણિત=ગણાય નહિ

એટલા; ઘણાજ

ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ; સૌથી સારા

વળામણનો=વિદાય થતો;

હાથાઓ

ઝૂડી ઝૂડીને=મારી મારીને

પુરાં કરવાં=જીવ લેવાં;

મારી નાખવાં

પાથરી=ઢાંકી

ખાળી=અટકાવી

ખાઉધરાં=જીખાળવાં

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે ? તીડના આગલા ને પાછલા પગમાં શો ફેર છે ? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ ક્યાં પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગ્યામાં ઇંડાં મૂકે છે ? તીડની માદા ખાંડ શાથી ખોદે છે ? સ્ત્રીડના ઇંડાંનો રંગ કેવો હોય છે ? દરેક દરમાં કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાંનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે ? તીડ શું શું ખાય છે ? તીડ પડે ત્યાં શું થાય છે ? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું ? તીડ ઊડતાં થયાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય ?

પાઠ ૯૨.	ગએલા	દવા. એ સ્વાદમાં
જંઠર=હોજરી; પાચન	દળકતાં=દાળ પડતાં	બહુજ કડવું હોય છે.
થવા માટે પેટની	ચટકો=ડંખ	બંધિઆર=વહેતું નહિ તે
પ્રાણી બાબુએ ખોરાક	સમયમે=બળતરા થાય	લીખો=મચ્છર, જૂ,
ભરવાની કાચળી	લાળ=ચીકણું થુંક	માંકડ વગેરેના ઇંડાં
સૂક્ષ્મદર્શક=ગ્રીણી વસ્તુ	તંદુરસ્ત=આરોગ્ય	ચોરસકુટ=૧૪૪ ચોરસ
મોટી દેખાડનાર	અટકાવ=રોકાણ	ઇંચ; એક કુટ પહોળું
ભાગ=અવયવ	ખિજાનું=પથારી	ને એક કુટ લાંબું
કદ=માપ	મચ્છરદાની=મચ્છર અટ-	કેરોસીન=જ્યાસતેલ; વાદ-
ધાટ=આકાર	કાવવા માટે જાળીદાર	ળી રંગનું પાતળું તેલ
પાસાદાર=પાસાવાળી	લુગડાની બનાવેલી તે	ફંધાઇ=ગુંગળાઈ
પોલી=પોકળ	કિવનીન=સિકેનાના	પ્રમર=ખનીજટાર
ધમળ=એળ	ઋગમાંથી ઉત્પન્ન થતું	લોખાન=એક જાતનો
ખુધા=કમરમાંથી વળી	સત્વ; તાવ કાઢવાની	ગુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને

સદમદર્શક યંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઝોળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કયું છે ? મચ્છર કેવી જગ્યામાં ઈંડાં મૂકે છે ? મચ્છરનાં ઈંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરના નાશ કરવાનો ઉપાય કહો.

પાઠ ૯૨.

શ્રીમંત=પૈસાદાર
રસાનો=ખટલો; થોડા
લક્ષ્મી વજેરે
ભટ=કાદવાનું અટક
દૈત્ય=રાક્ષસ
ભાવન=હાથીના હાંકનાર

અત્યંત=તીવ્ર
લપેટી=વિંટાળી
ગ્રાલ=આંકડીવાળું પાણી
કાદવાનું વાસણ
દુદી=નાની ધાર
ટેરનું=આગલો ભાગ
પુષ્ટ=જાડા અને ભરાઉ

અંબાડી=હાથી ઉપર
ખેસવા માટેનું આસન
ચગદી=કચડી
શાંત=ધીરજવાળું
સમજદાર=સમજવાળું
કદાવર=કદમાં મોટું

સવાલ—શિવાજીરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું કહે છે ? એ કોણે વસાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સંઠ શું શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ કહો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો. હાથી વિશે કહેવતો કહો.

પાઠ ૯૩.

સંખ્ય=વળગણ્ય
ભાથાં=જડિયાં; મૂળના
રેસા; કુંઠ

ખેમાલમ=જણાવ નહિ
એવી રીતે
તલપ=ફલંગ; ઝડપ
સખળ=જોરાવર

ફાળ=કુદકો
ગોંધા=પૂર્યા; કબજ કર્યા
ફરક=ફેર
પલટાય=બદલાય

રંગબેદ=રંગમાં તફાવત | હેતુ=મતલબ; કારણ

પરિપ્લવ=પુરેપુરે પાકેલું ચક્રચક્રિત=ચક્રચક્રતા

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા હોવાનું કારણ શું ?
જેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવે. પ્રાણીનો રંગ તેમની
આસપાસના પદાર્થોના રંગને મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં અને
કયાં કયાં કારણો છે તે જાણવો આપી સમજાવો. જંગલી પ્રાણી ને
પાળેલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફલનો રંગ બહુમત્તર
શા માટે બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૮૪.

ગલીઆ=સાંકડી શેરીઆ

હૃદય=લોહીની ટાંકી

ધોરી નસ=મોટી નસ

મોરી=નીક; નાની ગટર

ગરનાળુ=મોટી ગટર;

પ્રાણીજવા માટે કિપ-

રથી બંધ કરેલો રસ્તો

ક્ષીણ થયું=કમજોર થયું

શિશુ=નસ

રેંટમાળ=પ્રાણી કાઢવાનું

દોચકાવાળું ચક્રકર

સ્નાયુ=જે તંતુવડે હાડકાને

માંસના લોચા વળગેલા

રહે છે તે

ધબકારો=ધબધબનો

અવાજ

ટકારા=ધબકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું
બનેલું છે ? એમાં કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ?
હૃદય અને પ્રાણીની ટાંકીનો મુકબલો કરો. ગંદું પ્રાણી કેવી રીતે નદી
કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદું પ્રાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ
લોહી વહેવાનો મુકબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ?
અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છતીમાં અને
હાથના કાંધપર ધબકારા થાયી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને
બીમારની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો.
હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

૮૨] પહેલી ચાપડીના અર્થ અહીં આના.

પાઠ ૬૫.	સૂક્ષ્મ=ઝીણાં	આંતરકું=ગુચળું વળેલા
આસ=દમ	ક્ષાર=ખાર	દોરડા જેવો પેટનો
મૂત્ર=મૂતર	સમાર=દુરસ્ત	ભાગ, એ જઠરની
વાટે=રસ્તે	વીધરીને=પીગળીને;	ડાખી બાબુપર છે.
ધટ=ખાટ	ઓગળીને	કાળાનું=છતીની નીચે
ક્ષકું=શરીરનો બાંધો	ફેફસાં=છતી માંહેલાં જે	જમણે પાસે જે
પેજવાળા=કાંજવાળા	ઈન્દ્રિયવડે આસ લેવાય છે	પિતાશ્વય છે તે
તેલી=તેલવાળાં	ને બહાર કઢાય છે તે	શેષ=બાકી
ચરખી=ચામડીની અંદર	શાપીચૂસ કાગળ=ખ્લો-	મલ=મેલ; વિષ્ટા
ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ	ટિંગ પેપર	તત્વ=સાર

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કામલાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ધસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જે આપણે ખાઈએ નહિ તો શું થાય? નાનાં બાળકોને વધારે વાર શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય ફેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના ફેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા અનં તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોઢામાંથી જે થુંક છૂટે તેનું નામ શું? મોંમાં મૂકેલો કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય છે તે ક્યાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય છે?

લોહી શું ક્રમ કરે છે ? મોંમાં મૂકેલા ખોરાકનું લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જઠર, કાળજી અને આંતરડાનું પ્રેરણ પાડે અને સમજાવે.

પાઠ ૯૬.	વિરાળ્યું=લપેટયું	હિદ્રાળુ=કાણાંવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુળરી=કંપારી	મેળાપ=સમાગમ; સંયોગ
કાયમ સખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	જમાવ=એકઠું થવું તે
નિરોગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	શાષણુ=ચૂસી લેવું તે
કુળે=બોટવો	ધાસ્તી=ખીક; બચ	

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જિનના લુગડાથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. જિનમાં કેવો ગુણુ છે ? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે ? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે ? જિનના લુગડામાં કેવો ગુણુ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે ? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણુ છે કે નહિ ? સુતર ને જિનનો મુકાબલો કરો. જિનના લુગડાં કેમ જલદી મેલા થાય છે ? ઉનાળાની ઋતુમાં સૈનાં કપડાં પહેરવાં ? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શા ફાયદો ?

પાઠ ૯૭.	અને કપાસીઆ છુટા	પોંજણુ=પોંજરાનું
ગાડી=ઘેરાને પહેરવાનું	પાડવા; ચરખામાં	ઓળર
રેશમી લુગડું	પીલવો	તાંત=અકરાના આંતર-
સાલ્વો=ઘેરાને પહેરવાનું	જીન=કપાસ લોઢવાનો	ડાંતી દોરી
સુતરાઉ લુગડું	સંચો	તંગ=સખત
ખાદી=એક જાતનું જીનું	લાટ=કપાસ પીલવાની	ગાડીલો=પોંજરાનું
દેશી કપડું; દોટી	ચરખાની ધરી	લાકડાનું ઓળર
લોઢવો=કપાસમાંથી	કંતવું=લાંબા દોરા કઢવા	એનો આકાર ડબ્બેલ્યુ

જેવો હોય છે પણ્ય	રેડીઓ=સુતર કાંતવાનું	લાગ=દાવ; વખત; પ્રસંગ
છેડા ઝીળાકાર હોય છે	સાદું યંત્ર	પોંજવા=રૂને સાફ કર-
માલલું=પોંજેલા રૂનો	સાળ=લુગડાં વણવાનો	નારા
ઝોટો	સાંચો	
કસ્તર=ઝીણો કચરો	ખરબટ=ખરબચડું	

સવાલ—૩ એ શું છે ? ૩ ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોદવાના જીન મુખમ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જીનમાં કેટલી છાટો હોય છે, અને તે શેની હોય છે ? રૂને પોંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુખમ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્લા, ખંડ, ધાતીઆં, ખાદી કાણુ વળે છે ને કેવી રીતે ? સંચા શેના બનાવે છે અને તે શાથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રૂમાંથી કાપડ થતાં મુધીની લોકીકત કહો.

પાઠ ૯૮.

રેશમ=હીર	તાંતણા વડે ખારેક	વાયવ્ય કાણુમાં દેશ છે
જાળું=ફાંદો	જેવું બનાવેલું ધર	કાકડી=દડી
કોશેટો=રેશમના કીડાએ	ગોટી=ગોળ દડો	શેતુર=એક જાતનું ઝાડ
	મરિન=હિંદુસ્તાનના	કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કાણુ બનાવે છે ? એ કીડો શું ખાખને જીવે છે ? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? કયા કયા શહેરમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ કયા કયા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિલાયતી રંગથી શું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? સંચામાં ક્યાં ક્યાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાંથી શે ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ? રાખનાર બ્રાહ્મ રસોઇ કરતી વખત રેશમી લુગડું શા માટે પહેરે છે ?

મુંબઈ ઈલાકાની ભૂગણની પ્રત્નોત્તરભાગા ૪૫ આના. ૮૫

ખાંડ હટ્ટ.	રસી=રસના જે ભાગની	મંદિયા તાર નીકળે
કાલુ=રૈરડી પીલવાનો	ખાંડ ન બની શકે તે	એવી ઘટ કરવી
સંચે; કાલ	લીલ=સેવાળ [ભાગ	આપાત=બહાર ગામથી
ખરી=પડ; પોપડી	ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી	આવતો માલ
તરી=ઉપર આવી	આસણી કરવી=ખાંડને	ચોવડાં=ચારવડાં; ચાર
ખાડો=ખડો	પાણીમાં નાખી ઉકાળી	પડવાળાં

સવાલ—વસાઈ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કાલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કાલ્હાપુરની ખાંડ રાતી કેમ હોય છે? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉગળી આવવાનું કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઈ કઈ વસ્તુમાંથી બને છે?

❖ મુંબઈ ઈલાકાની ભૂતળ. ❖

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત, ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે. એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે. એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઆ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશાન કાણુમાંજ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે, એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો, એ ભાગની જમીન ઘણી ખરી

૮૬] ત્રીજી થોચડીના અર્થ પાંચ આના.

સપાટ છે, પણ દરીઆ કિનારાની દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા (રેવાળ) દ્વાર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહે છે. સાબરમતી ઇશાનમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. તેમજ બનારસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉચી છે. કારણ એ બાબુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપુરની પૂર્વમાં સલાકિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજપીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં રાંધેથી મોટો પાવાગઢ છે. તેના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરું છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વ તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આખું મોટું પર્વત છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાબુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે, તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઊગતાં નથી તેથી વરસાદ ઓછો પડે છે ને ઉનાળામાં પાણીની આપણ પડે છે. એવા રણના મુલકમાં સાંઢણી પર ખેતી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતના મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે. તેમાં ખેડ જિલ્લો, ગાયકવાડગો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના ભાણ જેવી રસાળ છે, તેથી પાક સારો થાય છે; તમાકુ, બાજરી પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આંબાનાં ઝાડ ધણાં ઊગે છે. ઘાસ ચારો ધણાં સારો થાય છે. તેથીજ ચરોતરથી પરદેશ ખાતે ધી ધણું જાય છે.

થોપાંસી તાલુકાનો જૂગાળ શિક્ષક બે આના. [૮૭

પંચમહાલમાં કુંગર ને જંગલ ધણું છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ધ્રમિારતી લાકડાં ધણું થાય છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે. ઝાડો ધણું થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કનક કહે છે, ત્યાં કપાસ ધણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના બેટમાં તમાકુ ધણો સારો થાય છે. માંડવી તાલુકો, સુરત એજન્સિના વાંસદા, ડાંગ ને ધરમપુરના રાન્યની જમીન કુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆં છે. એમાં રાતી (જંગલી) લોકો રહે છે. જંગલમાં લાકડાં ધણું થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી અને સારી ગણાય છે, ઉનાળામાં ધણો લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ વધારે પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ધણી છે. ઓરપાડ તાલુકાની જમીન ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાડાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને ઓરપાડ તાલુકાના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને કુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો કુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગમાં ડાંગર થાય છે; અને બાકીના ભાગમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. તેથી ત્યાંના ઝાળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડ જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો અને ઘઠિઆવાડમાં ધણે ઠેકણે કપાસ પાકે છે. એનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે મુંબઈ જાય છે.

૮૮] હિંદુસ્તાનની સાંઠ બૂગાળની પ્રત્યોત્તરમાળા ૪ આના

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિયાવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે, તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે. કપાસનું ૩ થઈ ધોળેરા બંદરથી વહાણ મારફતે મુંબઈ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિયાવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સારાંદ્ર કહેતા હતા. કાઠિયાવાડ એન્જિનિસમાં ઘણા કુંગરો છે. કાઠિયાવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે કુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો કુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજી કુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જત્રા કરવા જાય છે. કુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે. કાઠિયાવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તરુ અને શેરડી થાય છે. કાઠિયાવાડના લોકો આપણાં કરતાં ડિયા અને શરીર જેરાવર હોય છે. કાઠિયાવાડની દરીઆ જિનારાની જમીન નિચાણમાં છે, અને વચ્ચે ભાગ ઉંચાણ છે, તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે, તે ચોટીલાના કુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિયાવાડના કાંઠા પર ભાવનગર, મહુવા, ગદરાખાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીબંદર, પોરબંદર (સુદામાપુરી,) દારક, નવાનગર, (જામનગર) જેડીઆ એ બંદરો છે. એ બંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભર્ય, સુરત, વલસાડ. મુંબઈ વગેરે બંદરે જાય છે. કાઠિયાવાડના વવાણીઆ બંદરેથી કચ્છમાં જાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (૨) કોંકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી

પાંચમી આપહિના “પેક્ટરશન શિક્ષા” ચાર આના. [૮૬]

નદીઓના કાંઠાની જમિ રસાળ છે, ને હવા બેજવાળી છે. એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉચો છે. કારણ ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, સાણ, શેરડી, તમાકુ, ઈમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોહું જડે છે, અને જત સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોંકણનો પૂર્વ ભાગ ઉચો છે. કારણ કે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે, તેથી કોંકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ધણી છે. આખો કોંકણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે, ત્યાંની હવા બેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ધણાં ઊંચે છે; કાંઈ કાંઈ ઠેકાણે સાગ થાય છે. મુખ્ય પેદાશ ચાખા, નાગલી, નાળિયેર, મીઠું ને ઈમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની જૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં કુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા). એ કુંગરો પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સાંથી ઉંચામાં ઉંચું શિખર કાળો છે. કચ્છમાં મોટી નદી એકે નથી. પણ નાગમતી, રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને ભળે છે, અને ખારી ઉતરના રણમાં સમાઈ જાય છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલીબીયાં, જીન, મીઠું, દોર વગેરેની છે. કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કાપલાની ખાણો છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની જૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકોને સિંધી કહે છે, અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કાણુથી નૈઋત્ય કાણુ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું જૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ

૬૦] મુરત જિલ્લાનો “લગોળ શિક્ષક” તથા આના.

નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે, કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે. સિંધ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં થરપારકરતું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ધણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા રોગિષ્ઠ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ધઉ, મગ, જવ, ૩ ને તેલીબીયાં વગેરેની છે.

અધરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

દુનિયામાં, ઈંચિંડાનું, ચરિત્ર, સ્વર્ગવાસ, જ્યેષ્ઠ, ઇલકાળ, આદ્યર્થ, ઉત્સાહ, નિખાલસ, લશ્કરી, નૌકાશાસ્ત્રનું, અત્યંત, “હિરાનિઆ,” પ્રદક્ષિણા, પ્રવીણ, નિર્જય, શ્રીનિચ, નૌકાસૈન્યની, પરીક્ષાઓ, જન્યુઆરિ, નિર્માણ, પ્રીતિ, વિકટોરિઆ, આદરસતકાર, ફટ્ટી, રાજ્યાભિષેકની, પાયતળ, દિલ્હીમાં, પ્રાર્થના, રજપુતસ્તાનનો, વિજયસીંગને, શરણાગતનું, સ્વામિભક્તિ, વિશ્વાસ, ઝખ્ખાની, પ્રસંગ, ક્ષેત્રકુશળ, સિસોદીઆઓ, સૂર્યવંશી, હલય, જન્મજૂમ, ધુંટડો, નીમણક, કીર્તિ, સંગાતે, વિકરાળ, નિશ્ચય, કોશલ્યા, કંકેચી, પૂર્ણ, આશિષ, આશીર્વાદથી, લક્ષ્મણ, વિનંતી,

શુભિત્રા, વસિષ્ઠ, તરસ્કાર, બુદ્ધિ, બેશુદ્ધ, એજિન, શક્તિ,
 મિઠાશાવાળી, દુરસ્ત, એક, ઉત્પન્ન, પુષ્ટિ, નિર્માણ, ફરિયાદી,
 પૂજ્ય, લાધ્યા, લાધ્ય, પાંડડાં, અનુમાન, ઠોળાય, ધ્યાનમાં,
 હોશિયાર, વર્તમાનપત્રમાં, વ્યવસ્થા, સ્વચ્છતા, વૃદ્ધ, સ્થિતિને,
 શુદ્ધસ્થાપના, ચિદ્ગોષ્ઠી, સદ્ગુણ, પ્રમાણિકપણાનો, ધરેણુંગાદું,
 બિંદગી, પર્યંત, વિરુદ્ધ, ફીટાડીએ, વિદ્યાસલાતનું, મહત્તનો,
 ભૂદંડ, બુદ્ધિ, ધર્મિષ્ઠપણાની, મુશ્કેલ, વર્તણૂક, સ્પર્શ, ભુક્તિથી,
 ભૂતડાકણની, મસાણકાંઠે, વિખ્યાત, વશીકરણ, જ્વાળામુખી,
 સ્વપ્ન, અતિવૃષ્ટિ, વનસ્પતિ, અદ્ભુત, ચમત્કારી, આશ્ચર્ય, દિંગ,
 સ્વપ્નવશ, નિરાધાર, ઇન્દ્રિયો, બ્રહ્માંડ, સમર્થ, સર્વશક્તિમાન,
 સર્વવ્યાપી, સર્વજ્ઞ, પ્રાણિમાત્ર, પ્રાર્થના, સંચર્યો, નિદાસ,
 નિરાદિન આયર્ષાંડ, કમાને, દઢ, હિંમત, ચાહગીરીમાં,
 ચિકિટ્સાચિઆના, કીર્તિસ્તંભ, મિસ્તરી, સાદડી બૂંધતો,
 નિર્ભય, પ્રમાણિક, કંટાળો, સત્તર, પંચાણ, સત્તાણું ખિન્ન,
 અદ્ભુદ્ધિ, તત્કાળ, શિક્ષા, મિજાજ, ફરિયાદો, દુર્ગુણ, વિક-
 માણત, નિર્દોષનો, હૃદય, વર્ણન, કલ્પાંતનો, સાર્થક, સર્વ-
 સ્વ, ચર્ચાય, પરિણામ, પોર્ટુગલ, સોળમા, અથડાયું, નિશ્ચે,
 ચિદ્ગોષ્ઠી, હરિકાષ્ઠ, વિદ્યાર્થીઓ, ત્રિભુવન, એક, કીર્તિને,
 જાળિએલ, જન્માષ્ટમી, ચોંટાડેલી, નિશ્ચય, કલ્પે, યંચું-
 ઉત્તેજન, અભિપ્રાય, કીર્તિ, અમૂલ્યતું, સંચાસી, વ્યાખ,
 સંધ્યાકાળ, વ્યાખચર્ચ, સ્થિર, મોતાના, આંમુધારા, લાવિક,
 દિલ્હી, હસ્તાવેજ, પ્રસન્ન, દ્રોષદી, નિદ્રા, હરિશ્ચંદ્ર, જિંદગી,
 નાજિએર, અચડાતો, ઝિલાતો, અતિશય, સરિતાતું, સિંધુમાં,

૯૨] બીજા ધોરણ માટે અંગગણિતનાં મનોચત્ર પાંચ આના.

તુલિ, ચિત્રોડ, હલદીવાટની, રિશ્તિતુ, જન્મજૂમિ, નિભાવ, સ્વતંત્ર, સતોય, ગોઠવણ, ગોરાગો, ઉદ્યોગમાં, અમૂલ્ય, ઘડિઆગો, એલેકઝાંડ્રા, આલ્બર્ટ, વિક્ટોરિઆના, સ્વર્ગ-વાસ, વિદ્યાવ્યાસ, વર્તતી, પરીક્ષા, ઉનેજન, નૌકાશાસ્ત્ર, અપ્રદાયનો, પદાર્થના, પ્રસિદ્ધ, શિષ્યોએ, મુખર્ષિ, કૃતિ, કોશીશ, વિનોદમાં, વિનતી, પિતળની, તત્કાળ, દક્ષિણી, ઠાઠઆવાડી, સુત્રી, આક્ષણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, આઠણું, મુરવાલ, સ્ત્રી પુરુષો, વિદ્યા, પુનર્લગ્ન, વિદ્યામિત્ર, વસિષ્ઠ, રાજર્ષિ, અધ્યાધ્યાના, માન્યકુળજ, સૈન્ય, મૃગયા, આશ્રમ, દર્શન, આશ્ચર્ય, નંદિની, કામધેનુ, અગાત્કારે, હથિયાર-ખંચ, દંદિને, નિર્મળ, સિદ્ધિ, મુરકેલ, લેસેપ્સ, વિદ્યારદ્દેસ, વિદ્ય. ઉદ્યમે, સ્વતંત્ર, નિશ્ચયવાગો, ક્રાન્ત્ય, સયોગિજૂમિ, વિચાર્યું, દુષ્ટ, પ્રતિદિન, વિસ્તારી, સ્વપ્નામાં, દુશ્મનને, રણસંઘામમાં, સ્વદેશપ્રીતિ, વિક્રતા, સ્વદેશાભિમાની, ઉદ્ભવ, હથિયાર, કંપની, પ્રતિમિંષ, ઇલકાળો, શુમારે, ઠાક્યાં, સૂનેલાં, જાગૃતિ, દોડ્યા, શોધ્યો, કૃપાથી, ધૂજતાં, પુરુષો, અગિઆર, અણિજુદ્ધ, સુંઠ, અંદોખસ્ત, મૃગજળ, પિચિત્ર, પિડાએલાં, ચક્રિત, પિડાએલો, બુદ્ધિનો, મહિમા, દુર્દૌત, નમ્રતાથી, મુખર્ષિ, આશ્ચર્ય, ચિટળામ, જન્મારામાં, ખૂટતુંજ, જવલ્લેજ, ચોકામું, પુરતું, વિદ્યાએ, તંદુરસ્તી, મંદવાડ, ગૃહસ્થો, કથરકૃપાથી, ગંઢકીના, ઢોળાય, સ્વચ્છ, વેણુવ, દર્શન, ભાંગ્યું, વર્તણુકથી, ફરિયાદ, આજ્ઞા, તરદી, વર્ણન, સુગંધ, દુર્ગંધ, ગર્જના, પરિણામ, અવસ્થા, આવક, પુષ્કળ, પાલિતાણાનાં, પ્રખ્યાત, સ્ટેશન, ચિત્રકૂટ, રમણીય,

અણુહિલવાડના, આદિનાથ, ધ્યાન, વિરમય, નિર્જીવ, પ્રવીણ,
 ઇશ્વરસ્તુતિ, રક્ષણ, સૂર્યવંશી, સુચુદ્ધિ, સદ્ભક્તિ, શ્લોક,
 સ્તબ્ધ, પરદુઃખભંજન, વિધાને, વિદ્વાનોને, રમરણશક્તિવાળા,
 શુક્તિ, સ્થિતિ, વૈદકશાસ્ત્રમાં, વિદ્યાસ, અમૃત, ભટ્ટી, વન-
 સ્પતિના, મત્સ્યગંધા, પ્રતિજ્ઞા, નામાંકિત, પાંડવકૌરવોના,
 હસ્તિનાપુર, દિલ્હી, શાંતનુ, દેવવ્રત, સ્વાર્થનો, પ્રીતિ, કાંતિ,
 ક્ષત્રિયની, સત્યવતી, યોજનગંધા, ખૂંચસુરત, ક્રિત્કંઠા, સંતાપ,
 ભિખ્મને, બ્રહ્મચારી, અરંધાનિસ્તાનના, સત્તર, પશ્ચિમે, પુષ્કળ,
 દ્રવ્ય, મંદિરમાં, મૂર્તિ, રતનજડિત, નૃત્ય, જાત્રાગુઓ, ખ્યાતિ,
 રક્ષણ, આજ્ઞા, નિશ્ચય, ચાલુક્ય, અઘાપિ, પ્રસિદ્ધ, સોળમાં,
 પોર્ટુગીઝ, કપ્તાને, સરકાર, હરિકાઈ, સિતેર, દહતાથી, અગ્નિ,
 નૌના, સ્થિતિ, સર્વત્ર, કંપની, વૃષભ, શુકાચાર્યનું, નિર્ભય,
 શિખિ, આયાવર્તમાં, શરણાગત, કીર્તિ, યજ્ઞમંડપ, ઉત્પન્ન,
 કૂર, પક્ષિરાજ, ધર્મજ્ઞ, પરીક્ષા, વૃષ્ટિના, નેત્રતા, વિકટોરિઆ,
 તરુણ, ઉત્પન્ન, આદ્યમર્દ, બુદ્ધિશાળી, પત્નીએ, નિષ્ઠા, વિધવા,
 અવ્યતાથી, વિદ્વાનોને, ઉત્તેજન, જ્ઞાનમાં, મુનશી, કંપની,
 હસ્તક, પ્રસિદ્ધ, ઠઠેરો, દિલ્હીમાં, સંદેશા, સ્થિતિ, પૂજ્યભાવથી,
 કલેશ, રક્ષક, પ્રોઠ, કીર્તિનો, દ્વેષ, હુન્નર, એઠ, સદાશિમાને,
 પ્રાર્થના, પશ્ચિમ, શ્રીકૃષ્ણ, દ્વારકામાં, મૈર્યવંશના, પાદસિપુત્ર,
 અંદ્રગુપ્ત, સિકંદર, સુદર્શન, નામાંકિત, નિરાધારને, સ્થાપ્યાં,
 બૌદ્ધધર્મને, આશ્રમ, સત્સો, મૂળતત્ત્વો, મુખ્યત્વે, અમલોને,
 જુતાંત, જયશિખરી, મુદ્ધ, ક્ષત્રપ, ગુપ્તવંશના વલ્લભીપુરમાં,
 દરમિઆન, ગુર્જર, ગુર્જરરદ્ધ, ચાલુક્ય, તોડથો, ગર્ભવતી,

નિર્ભય, રણભૂમિ, સિદ્ધરાજ, પુખ્ત, રુદ્રમાળ, ચાલુક્ય, છદ્ધો,
 એષ, પુખ્ત, બર્બર, શ્રીસ્થળના, આઠાણે, વઢવાણ, યથોવર્મા,
 રૌવર્ધ, શ્રીસ્થળમાં, રુદ્રમાળનું, પુરં, સિદ્ધપુર, સહસ્રલિંગ,
 કપડવણજનો, પડિતોની, વિદ્વાનોને, હેમાચાર્ય, કલ્યાણ, વૃત્તિ,
 અલાઉદ્દીન, સ્વતંત્ર, દિલ્હી, દેવગિરિમાં, મુખાધિને, કૌસાદેવી,
 ખૂમસુરત, બરકતો, દરમિઆન, નિશ્ચય, દિલ્હીના, હોશિયાર,
 લાવેયો, નાસીરુદ્દાન, ઇલકામ, પશ્ચાત્તાપથી, અંતઃકરણ,
 પસ્તાવો, ઇન્સાફ, વાટપાકુઓની, પ્રમાણિક, ઉદ્યોગનો,
 ખ્યાનિ. આદ્ધો. ઠઠા, લોકપ્રિય, મુસ્તફાઆદ, બૂશિર, સ્વતંત્ર,
 રમણીય, અહમદ, ખટ્વાંગખાનની, શ્રીમંત, ફિરદોસ, પોર્ટુગીઝ,
 ઇલકામ. વતણકને, કાઠિઆવાડ, જંપડું, આછીવતી, ઠાક, પૃથ્વી,
 સ્થિતમાં, સપ્ટેમ્બર, નિરાંત, હિંચોળાખાટ, હુધિયાર,
 કમિશનર, ગવર્નર. હિમાલયમાંથી. કોંકણકાંઠે, નાળિએર,
 મહારાષ્ટ્રમાં, અંચક, સદ્દાદ્રિ, રોગિષ, કોલ્હાપુરનું, નીમણક,
 મહાખળેશ્વરના. ન્યાયાધીશો, ડિરેક્ટર, ચકિત, લક્ષાધિપતિ,
 ત્રિકોણાકારે, સિપ્રીની. સ્ટેશન, વક્ષા, દ્વારકા, પાલણપુર,
 પ્રસિદ્ધ, જિલ્લામાં, સ્વતંત્રપણું, મહમુદાબાદ, કર્નલ, પુડિંગને,
 પ્રયત્ન, પિત્તળનો, સંકોચાય, મઠો, શાલદુપટ્ટા, બીટો,
 ખટ્મડ, ગોરમટીમાંથી, હરિશંકર, ચપ્પુ, તાંબાપિત્તળનાં
 કાંસુ, જિવાયજ, ઘોડિઆટ, વસંતઋતુ, ટકાઉ, કાષ્ટની, વૃદ્ધિ,
 ચઢિઆનો, હાથીદાંત, હંતુશબજ, સુગંધીદાર, અત્તર, વજ્રપત્રો,
 ધંતુરા, સીકેસર, પુંકેસર. ચેતુર, દાક્ષિનાં, પોપાવ, સત્તવ,
 સ્ફમળીજમાં, નાળિએર, મુળીઉં, રૂદાક્ષનો, આકિસજન,

ટુહિની, શાસવાટે, પુષ્ટિ, નિરુપયોગી, ગુંથણ, સિલાશ,
મળકૃષ્ણ, જગન્નાથ, હિંદુસ્તાનમાં, ચૂંટેલા, શક્તિને, મદ્રાસ,
મદિઆતી, અનિયમિતપણે, ચિહ્ન, નિર્ધન, વસ્ત્ર, ક્ષણિક,
મુગસર, નક્ષત્ર, ભીંગડાં, ગાઠવાએલા, બ્લેડીચિંગ, ઓચિંતો,
બિડાય, દેડકું, દીશીઓ, શાંતિમાં, અઠવાડીયાં, ધાસ્તી,
સદ્યાદિ, તપખિરીઆ, સિલોતરી, ખિચોખીચ, સૂક્ષ્મદર્શક,
સૂંઠ, તંદુરસ્ત, ઓફિસોમાં, અંધિઆર, શ્રીમંત, શાસ, કદ્યાગર,
આયાળુ, ગાંધ્યા, પરિપક્વ, ચક્રચકિત, દૃઢ્ય, સ્વચ્છ, તત્ત્વ,
તંદુરસ્ત, પાચનક્રિયા, સાહીચૂસ, સૂક્ષ્મ, શક્તિ, તત્ત્વ, વસ્ત્રો,
સૂક્ષ્મદર્શક, નિરોગી, વિદ્યાળય, ધૂજરી, છિદ્રાળુ, અનુકૂળ,
શોષણ, ખીજણ, ગાદીલો, કસ્તર, સોલાપુર, સુરત, ગૂંથતો,
ચિકાશ, કોલુમાં, ઠાંકણું, કોલ્હાપુર, વનસ્પતિ, સાંઠામાંથી.

ફિલ માટેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૨) જમણા
હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૪)
ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો
(૭) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષળવા. (૮) જમણો હાથ
ખજાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખજાની સીધી લીટીમાં. (૧૦)
બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અક્ષાવવાં. (૧૧) બંને હાથ
પગના થાપા સાથે અક્ષળવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે
લાવી ચકકર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચકકર. (૧૪)
બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બંને
હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા, (મુઠ્ઠીઓ છતીને પડખે રાખવી) (૧૬)

ખંને હાથ કેડ પર રાખી પગનાં આંગળાપર ખીરથી ખેસવું. (૧૭) ડાબે
 હાથ કેડ પર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણે હાથ ઉંચે કરી
 આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણે હાથ કેડપર રાખી જમણું
 ગમ વાંકા વળી ડાબે હાથ ઉંચે કરી આંગળાના નખ સામે જોવું
 (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (પાણુ ખે પગ વચ્ચે એક ઘૂટનું અંતર
 રાખવું.) (૨૦) ખેડિ હાથ ઉચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધર
 નખ તરફ જોવું. (૨૧) કંમરમાંથી વાંકા વળી હાથના આંગળાં પગન
 આંગૂઠાને અડકવા. (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા થા
 એક ડગલું પાછળ ખમી ઉભા રહેવું. (૨૩) ડાકું આગળ નમાવવું
 (૨૪) ડાકું મીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડાકું પાછળ નમાવવું.
 (૨૬) ડાકું મીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડાકું જમણી તરફ ખભાની
 સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડાકું મીધું કરી સામે જોવું. (૨૯)
 ડાકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડાકું મીધું
 કરી સામે જોવું. (૩૧) ખેડિ હાથ મુઢીવાળી મોં સામે ખભાની સીધી
 લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઢીમાં આકાશ તરફ) (૩૨) ખેડિ હાથ પાછળ
 પાડ ગમ ખેંચવા. (મુઢી બગલ આગળ લાવવી.) (૩૩) ખેડિ હાથ ખભાની
 સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઢીમાં આકાશ તરફ) (૩૪) ખંને હાથની
 મુઢીના આંગૂઠા ખંને અડકાવવા (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા
 રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કંમર પાછળ.
 (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે. પાણુ ખે પગની વચ્ચે એક ઘૂટનું અંતર રાખવું.
 (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબે પગ બોંધથી ચાર આંગળ ઉંચે
 રાખવો. (૪૧) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. (૪૨) જમણા કરવું. (૪૩)
 સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

